

Poytaxtda ko'rsatkichlar pasaymoqda

Toshkent shahrining pedagog kadrlari attestatsiyasidagi o'rtacha ko'rsatkichlar (59,1 ball) so'nggi ikki yilda pasayib ketayotganligi, ayniqsa, test sinovlarida 514 nafar 55 balldan past "qoniqarsiz" natijalar qayd etilishi pedagoglarning o'z ustida yaxshi ishlamayotganliklari va o'z malakalarini oshirishga yetarli e'tibor qaratmaganliklaridan dalolat bermoqda.

3-bet

So'z tarixi — o'z tariximiz

Ranglar jilosi

Hayotimizni ranglar o'rab turibdi. Atrofimizni, butun olamni ranglarda ko'ramiz. Ko'k osmonga, yashil o'tloqqa, qizil, sariq, oq, qora mashinalarga shu qadar o'rganib qolganmizki, rang aslida optik diapazondagi elektromagnit nurlarining subyektiv talqini ekanini unutib qo'yamiz.

10-bet

Kuch — bilim va tafakkurda

Marifat

1931-yildan chiqa boshlagan • e-mail: info@marifat.uz • 2020-yil 20-may, chorshanba № 16 (9289)

Xalq ziyolilari gazetasi

Davlat tili muhofazasi qanday bo'lishi kerak?

Davlatimiz rahbarining 2019-yil 21-oktabrdagi "O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni millat tarixida tarixiy hodisa bo'ldi desak, yanglishmaymiz. Chunki mazkur farmon asosida uzoq yillar yig'ilib qolgan muammolar yechimini topyapti, har yili oktabr oyida mutaxassislar tomonidan kuyinchaklik bilan aytilib, so'ngra qog'ozlarda qolib ketgan takliflar, tavsiyalarning hukumat doirasida e'tiborga olinishi o'chib borayotgan umid uchqunlarini yana yondirdi. Prezidentimiz tomonidan o'zbek tilining davlat tili sifatidagi mavqeyini oshirish bo'yicha qator vazifalarning qo'yilishi tilimizga bo'lgan hurmatning yuksak namunasidir.

Tilimizga davlat miqyosida maxsus farmon asosida e'tibor qaratilayotgan ekan, uning jamiyatdagi nufuzi, o'rni, obro'sini oshirish, huquqiy maqomini belgilash, tom ma'nodagi davlat tili darajasiga olib chiqish uchun nima qilish kerak? Ya'ni davlat tili muhofazasi qanday bo'lishi lozim, degan masala ko'pchilikni o'ylantirishi, tabiiy. Buning uchun esa, birinchi navbatda, tilimizni har tomonlama mukammal ishlangan qonun vositasida himoyalab qo'yishimiz kerak bo'ladi.

Ma'lumki, qonun — inson, jamiyat va davlat manfaatlarini nuqtayi nazaridan eng muhim hisoblanadigan ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlash, rivojlantirish va tartibga solish vositasi (<https://uz.m.wikipedia.org>). Demak, tilimizning mavqeyi, martabasi qonun orqali himoyalaniishi kerak. Shu sababli 30 yil avval qabul qilingan qonunni qayta ko'rib chiqish, mukammal bir hujjat sifatida qabul qilish kun tartibidagi asosiy masalalardan biridir.

4-5-betlar

Bizni internetda ham kuzating! www.marifat.uz /marifat.uz @marifatziyo

DTM

Test savollarini chop etishni boshladik

Davlat test markazi bilan hamkorlikda aprobatatsiyadan o'tgan test savollarini e'lon qila boshladik.

Ushbu sonda ona tili va adabiyot hamda fransuz tili (12-13-betlar)

fanlaridan test namunalari nashr qilinmoqda!

Obuna bo'lishni unutmang!

O'qituvchi nimani o'ylaydi?

Ta'lim va tarbiya uyg'unligini onlayn darslar davomida yana bir karra angladim. Karantin davrida olib borilgan darslarda o'quvchilar, eng muhimi, sabrni o'rganishdi. Topshiriqlarni yaxshi bajarganlar faqat yaxshi gaplar bilan rag'batlantirib borildi. Bu ham ustozning eng muhim burchlaridan biri deb bilaman. Bu orqali bolalar har doim bajarayotgan ishini sidqidildan, chin ko'ngildan qilsa uning ortidan yaxshilik va rahmatlar kelishini tushunib yetdi. Har ishd bir xayr bor deganlaridek, onlayn maktab o'quvchilarni yaxshi tomonga o'zgartirdi. Avvalo, vaqtning, darslarning, ustozlari berayotgan bilimning qadriga yetishni o'rgatdi. Bu ham tarbiyaning bir ko'rinishi.

Sumbuloy SAIDOVA

Bolalarni yanada faollikka undash maqsadida maktab ma'muriyati tomonidan o'ziga xos tanlovlar o'tkazib bordik. Ya'ni har hafta davomida biror muhim sana yoki kun munosabati bilan kichik tanlov tashkillashtirdik. Masalan, "Muhammad Yusuf", "Oila davrasida", "Ingliz tili" va boshqa nomlar ostida bellashuvlar bo'lib o'tdi. Unda o'quvchilar o'zlari chizgan rasmlar, tayyorlagan videoroliklar, qo'shiq va raqslari bilan ishtirok etdi. Hozir ham tanlov jarayonlari qizg'in davom etmoqda. Ota-onalar va ustozlar tomonidan xolis baholash uchun hakamlar hay'ati tuzildi, g'oliblar munosib rag'batlantirib borildi.

Oyista HAMROYEVA

Karantin davri o'qituvchining kasbiy faoliyati uchun ham tom ma'noda saboq bo'ldi, deb o'ylayman. O'qituvchi ota-onalarni yaqindan tanidi, ota-onalar esa farzandiga kim ta'lim berayotganini yaxshi angladi. Qolaversa, o'quvchilarning oilaviy muhiti bilan yaxshi tanish bo'ldik. Dangasa, beg'am ota-onalarni yaqinroq tanidik (endi ular bilan alohida ishlash kerak). Boladagi har bir qusur va fazilat ota-onadan o'tishi ham kundek ayon bo'ldi (jahldor, jizzaki o'quvchilarning onalari ham xuddi shunday). Darslar davomida olib borayotgan ayrim metodlarimiz befoydaligi, agar dastlabki tarbiya uyda shakllantirilmasa, o'qituvchining 2-3 soatda singdira olmasligini ham tushundik. Xullas, bu davrda har tomonlama tajriba orttirdik.

Nigora KAMOLIDDINOVA

Munosabat

Millat taqdiriga oid ortga surib bo'lmaydigan masala

Yoxud biz kutayotgan huquqiy asos

Bugungi kunda mamlakatimizda koronavirus pandemiyasi va uning oqibatlariga qarshi kurashish, so'nggi kunlarda yuz bergan tabiiy ofatlar, Sardobadagi texnogen hodisa bilan bog'liq masalalar eng dolzarb masala bo'lib turibdi. Biroq millat, xalq taqdiri, kelajagi uchun muhim va doimo dolzarb bo'lgan yana shunday masalalar ham borki, bulardan biri ona tili – davlat tili masalasidir. Tarixda millat tiliga daxldor masalalar siyosiy nizolar, qonli to'qnashuvlarga sabab bo'lganiga misollar ko'p. Shuning uchun til va millat tushunchalari mushtarak deymiz, shuning uchun tilni milliy g'urur, milliy qadriyat, millat ruhi deymiz. Zero, tilga munosabat — millatga munosabat.

Har bir tilning tarixiy taraqqiyotida ko'tarilish, pasayish bosqichlari bo'ladi. Millat taraqqiy etsa, uning tili ham taraqqiy etadi, ona tiliga e'tibor kuchayadi. O'zbek xalqi tarixiga nazar tashlasak, qaysiki davrda xalq hayoti gullab-yashnagan bo'lsa, shu davrda uning tili ham keskin taraqqiy etgani, unda nodir asarlar bitilgani, leksik qatlami boyigani, mavqeyi ko'tarilganiga guvoh bo'lamiz.

Istiqlol arafasida tilimizga davlat tili rasmiy maqomining berilishi, albatta, bu til tarixidagi eng katta hodisa bo'ldi. Ona tilimizda o'lmas asarlar yozildi, ilmiy tadqiqotlar amalga oshirildi. Biroq yillar davomida garchi rasman davlat tili sifatida e'tirof etilgan bo'lsa-da, joylarda qonun ijrosi to'la ta'minlanmayotganligi, hanuz rasmiy doiralarda davlat tilining roli yuqori emasligi, tilning nufuzi kundun kunga tushib borayotganligi bilan bog'liq muammolarning to'planib qolgani sir emasdi.

So'nggi yillarda millat taqdiriga daxldor amalga oshirilayotgan ko'pgina islohotlar qatori davlat tilini rivojlantirish, maqomini oshirish masalasi ham kun tartibiga jiddiy qo'yildi. "Davlat tili haqida"gi qonun tasdiqlanganligining 30 yilligi nishonlangan o'tgan 2019-yil o'zbek tili ravnaqi yo'lida muhim qarorlar qabul qilingan yil sifatida tarixga muhurlandi.

Odatda, qonun qabul qilingan sana arafasida til masalasi kun tartibiga qo'yilar

va mutaxassis sifatida turli tadbirlar, ko'rsatuvlarga taklif qilinadi. Har safar tadbir so'ngida "Qanday qilsak, "Davlat tili haqida"gi qonun ijrosi ta'minlanadi?", "Ona tilimiz sofligini ta'minlash, mavqeyini ko'tarish, milliy tilimizni rivojlantirish uchun nimalar qilishimiz kerak?" degan savollar qo'yilar va biz esa yillar davomida bu savolga umumiy gaplar bilan javob berishdan nariga o'ta olmasdik, negaki qonun ijrosini ta'minlashga qaratilgan huquqiy kafolatlarimiz yo'q edi.

Faoliyatim bilan bog'liq ayrim misollarni keltiraman. Yaqinda viloyat hokimining davlat tili to'g'risidagi qonun hujjatlariga rioya etilishini ta'minlash masalalari bo'yicha maslahatchisi hamda viloyat televideniyesi bilan hamkorlikda Qarshi shahrining markaziy ko'chalarida joylashgan xususiy tadbirkorlik obyektlariga qo'yilgan nomlar, reklama va e'lonlarning davlat tilida rasmiylashtirilishi, matndagi xatoliklar yuzasidan maxsus nazorat o'tkazdik. E'tiborimizni imkon darajasida shaharning savlat to'kib turgan yirikroq korxonalarga qaratishga harakat qildik. Xususiy tadbirkorlik korxonasi mas'ul-lariga nega shunday nom tanlagani yoki peshtoqiga osilgan yozuvlardagi xatoliklar bilan bog'liq savol bilan murojaat qilganimizda, afsuski, aksariyati tadbirkorlik faoliyatiga aralashayotganimiz uchun ustimizdan shikoyat qilishi, kor-

xonaga nom qo'yish xohishi ekani, ijtimoiy tarmoqlarda shu belgi bilan tanilgani, korxona nomini o'zgartirish xarajati bilan bog'liqligi va boshqa bir qancha va-jlar bilan e'tirozlarini bildirishdi. Xullas, ma'naviyat, ma'rifat, milliy g'urur haqida-gi tashviqotlarimiz millatning hamma va-kiliga ham birdek ta'sir qilmasligiga yana bir bor amin bo'ldik.

Yana bir misol. Bir muddat oldin kafedramizga loyihalash bo'yicha xususiy korxona o'chayotgan tadbirkor korxonaga nom qo'yib berish masalasida murojaat qildi. Mutaxassislar tomonidan taklif qilingan o'zbekcha yoki umumturkiy nomlar tadbirkorni qoniqtirmadi, niyatlari "jarangdor", "hashamdor" bo'lgan xorijiy nomlardan birini tanlashga yordam olish ekan.

Aslida, bunday vaziyatlarda korxona egalari biror chora ko'rish yoki muam-mo yechimi uchun qo'limizda hech qanday asos yo'q ham edi. "Davlat tili haqida"gi qonunda qonun ijrosining ta'minlanishiga doir jazo choralari ko'rsatilmagan. Har qanday qonun uning talablarini buz-gan holatda unga nisbatan belgilangan jazo choralari bo'lgandagina kuchga ega bo'ladi, ishlaydi. O'zbekiston Respublika-sining "Ma'muriy javobgarlik to'g'risida"gi kodeksining "Davlat tili to'g'risidagi qonun hujjatlarini buzish" deb nomlangan 42-moddasi (Fuqarolarning tarbiya va ta'lim berishda tilni erkin tanlashdan iborat huquqlarini buzish, tilidan foydalanishda to'sqinlik qilish va cheklash, davlat tilini, shuningdek, O'zbekiston Respublikasida yashovchi boshqa millatlar va elatlarning tillarini mensimaslik) ham, afsuski, bun-day holatda bizga qarshi ishlashda ishlaydiki, foydamizga emas.

Dunyoda har bir o'zini hurmat qilgan millat, tarixi, e'tiqodi, davlat ramzlarini hurmat qilgani kabi tilini ham qadrlaydi, boshqalarni ham bunga daxl qilishiga yo'l qo'ymaydi.

Yaqinda Adliya vazirligi tomonidan ishlab chiqilgan "O'zbekiston Respubli-kasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risida-

gi kodeksining 42-moddasiga qo'shimcha kiritish to'g'risida" qonuni loyihasi Yago-na interaktiv davlat xizmatlari portaliga ja-moatchilik muhokamasi o'tkazilishi uchun joylashtirildi (<https://regulation.gov.uz/oz/document/17095>). Loyiha qisqa mud-datda ko'pchilikning diqqatini tortdi, eng ko'p taklif kelib tushgan normativ-huquqiy hujjatlar loyihalari (648 ta) ro'yxatidan joy oldi. Loyihaga ko'ra Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksning "Davlat tili to'g'risidagi qonun hujjatlarini buzish" deb nomlangan 42-moddasiga "Davlat organlari va tashkilotlarida ish yuritishda davlat tili haqidagi qonun hujjatlarini talablariga rioya etmaslik, mansabdor shaxslarga bazaviy hisoblash miqdorining ikki baravaridan besh baravarigacha mi-qdorda jarima solishga sabab bo'ladi" de-gan to'ldirish kiritilishi kutilmoqda. Ijoiy va salbiy munosabatlari bildirildi. Hatto ay-rim ijtimoiy tarmoqlarda "O'zbekistonda Pushkin tili uchun jarima qo'llashmoqchi" kabi ig'vo qo'zg'ovchi materiallar ham berildi. Albatta, bu kabi katta loyihalar silliq qabul qilinmaydi. Kimlardir bunday paytda haqiqiy qiyofasini ko'rsatib, maq-sadini oshkor qilib qo'yadi.

Mamlakatimizning nomi — O'zbe-kiston, aholisi — asosan o'zbek, milliy tili — o'zbek tili bo'lsa, o'ttiz yil oldin "Davlat tili haqida"gi qonunning 1-mod-dasi, O'zbekiston Respublikasi Konstitut-siyasining 4-moddasida aniq va tiniq qilib "O'zbekiston Respublikasining davlat tili — o'zbek tilidir" deb yozib qo'yilgan. Shunday ekan, kodeksga bunday to'ldirish kiritilishi tabiiy holat. Bu allaqachon amal-ga oshirilishi lozim edi. Zero, dunyoning ko'pgina mamlakatlarida davlat organlari-da ish yuritishning davlatning rasmiy tilida olib borilishi va ushbu qoidaga rioya etma-ganlik, uning ustidan nazoratni yetarli da-rajada o'rnatmaganlik uchun javobgarlik, jarima belgilangan.

To'g'ri, o'zini madaniyatli, ziyoli, vatan-parvar deb bilgan har bir inson me'yorlarni, jumladan, tilini hurmat qiladi. Biroq ba'zan qonuniy asosga ega emasligimiz, davlat tili maqomini ko'tarish, mavqeyini oshirish-dek ezu niyatidagi nazoratni amalga oshirishga to'sqinlik qilishi ham haqiqat. O'ylaymizki, tez kunlarda biz kutgan qonun rasman ishga tushadi.

Bashorat BAHRIIDINOVA,
Qarshi DU o'zbek tilshunosligi
kafedrasini mudiri,
O'zbekiston "Milliy tiklanish"
demokratik partiyasidan
Xalq deputatlari Qashqadaryo
viloyat kengashi deputati

Siylov bo'lsin bu sinovlar ham!

Bugun biz bag'rida qo'nim topganimiz Ona Zamin, ona sayyora insoniyatning shafqatsizligi, hadya qilingan ne'matlarga noshukurligidan larzaga keldi. Chingiz Aytmatovning "Oq kema" asarida o'zini kamolga keltirgan bug'u avlodini ayovsiz qirayotgan insonlardan yiroqlarga ketib qolgan Ona bug'u singari tabiat ham bizdan yuz o'girdi, go'yo. Ko'pchiligimiz allaqachon anglab yetdik ham, aslida, bu olam ichra oddiy bir zara ekanligimizni...

Albatta, karantin davrida juda ko'pchilik o'z ish faoliyatini masofadan turib olib borishga, ba'zilar esa to'xtatishga majbur bo'lmoqda. Jahondagi ba'zi mamlakatlarda kasallik qurbonlari bir necha mingga yetsa

egalari bo'lgan yoshlar, xusu-san, maktab o'quvchilarining ta'lim olish jarayonini to'xtatib qo'ymaslik masalasi alohida e'tiborga olindi va o'quvchilar uchun online televiden-darslar namoyish etila boshlandi. Bu esa bolalarimizning uyda o'tirib ham maktabda o'rganishi lozim bo'lgan bilimlarni egallashiga imkon yaratdi.

Dunyoda turmoq uchun dunyoviy fan va ilm lozimdur, zamona ilmi va fanidan beharra millat boshqalarga poymol bo'lur, degan edi buyuk mutafakkirimiz Mahmudxo'ja Behbudiy. Ba'zi o'qituvchilar yangicha axborot vositalari bilan unchalik "chi-

qisholmayotgan" davrda koronavirus pandemiyasi, ayniqsa, ta'lim tizimi uchun sinov ham, siylov ham bo'ldi desak, meni ma'zur tutasiz. Xo'sh, nega siylov?

Avvalo, Behbudiy bobo-mizning yuqorida keltirilgan so'zlariga e'tibor qaratsak, o'rinni bo'lar. Tobora jadallashib bora-yotgan ilm-fan asrida biz ana'naviylardan chiqishimiz, ta'lim ja-rayonida internet va kompyuter texnologiyalari imkoniyatlari-dan yetarlicha foydalanishga o'tishimiz, albatta, kerak edi. Zero, zamon bilan hamnafaslik mamlakatning, millatning yanada ravnaq topishi uchun zarur.

Keyingi jihat shundaki, o'qituvchilarning ba'zi insonlar uchun bir qarashda bolalarga er-tak aytib berishdek oson tuyulgan ta'lim-tarbiya berish faoliyati, aslida, qanchalik mashg'ulotli ish ekanligini har bir ota-ona uyida, televizor oldida o'tirib farzandi bilan dars qilayotganda yana bir bor anglagan bo'lsa ajab emas.

O'zbekistondagi biz qatori barcha o'qituvchilar online dars-lar orqali o'zlariga kerakli xulo-salar olib borayotgani, keyingi o'quv yilidagi faoliyati uchun yangi g'oyalar, yangi pedagogik usullar ustida tinimsiz izlana-yotganligi esa muhim yutug'imiz deb o'ylayman.

Abbos REIMOV,
Elilikqal'a tumanidagi
56-maktabning ona tili va
adabiyot fani o'qituvchisi

Malaka (test) sinovlari natijalarining dastlabki tahlillariga ko'ra, pedagoglarning o'rtacha ko'rsatkichi 59,1 ballni tashkil qildi.

Tahlil

Poytaxtda ko'rsatkichlar pasaymoqda

Har yili mart-iyun oylarida pedagog kadrlarni attestatsiyadan o'tkazish va ularga malaka toifalarini berish jarayonlarini tashkil qilish an'anaga aylanmoqda. Jumladan, joriy yilda oliy va birinchi malaka toifalari hamda bosh va yetakchi o'qituvchi lavozimlariga talabgor 57 ming 743 nafar pedagogning malaka (test) sinovlarini Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi tomonidan real vaqt rejimida, onlayn tarzida Toshkent shahri pedagoglari uchun 2-7-mart kunlari, qolgan hududlar uchun esa 25-martdan 10-aprelga qadar o'tkazish belgilangan edi.

Koronavirus pandemiyasi tufayli Respublikamiz hududida e'lon qilingan karantin sababli ushbu jadvalarga o'zgartirish kiritilib, sinovlarni respublikadagi epidemiologik vaziyat barqarorlashgandan keyin o'tkazish rejalashtirilmoqda.

Shuningdek, pedagoglarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash maqsadida joriy yilda amal qilish muddati tugaydigan attestatsiyadan o'tganligi to'g'risidagi SERTIFIKATlarning amal qilish muddati 31-dekabrga qadar uzaytirildi.

Shu o'rinda Toshkent shahri pedagog kadrlari uchun o'tkazilgan malaka (test) sinov natijalarining tahlillari bilan tanishtirmoqchimiz. Zero, ushbu tahlillar orqali pedagoglarimiz o'z ustida samarali ishlab, vaqtdan unumli foydalangan holda malaka (test) sinovlariga puxta tayyorgarlik ko'rishga maqsadga muvofiq bo'lardi.

Bu yilgi pedagog kadrlar attestatsiyasi jarayonlariga tayyorgarlik ishlari esa birmuncha vaqtli, aniqrog'i o'tgan yilning oktabr oyidan boshlangan bo'lib, Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi tomonidan qator ishlar amalga oshirilgan. Jumladan, tasarrufida ta'lim muassasalariga bo'lgan vazirlik va idoralar tomonidan taqdim etilgan 2020-yilda attestatsiyadan o'tadigan pedagog kadrlar to'g'risidagi buyurtmalar qabul qiliniib, tahlil qiliniib, umumlashtirildi hamda **112 ming 935 nafar** (ulardan **57 ming 743 nafari** oliy va birinchi malaka toifalariga talabgor) pedagog to'g'risidagi ma'lumotlar *pk.td.uz* elektron bazasiga joylashtirildi.

Oliy va birinchi malaka toifali hamda ushbu malaka toifalariga talabgor pedagoglar uchun o'quv fani bo'yicha malaka (test) sinovlari nazorat materiallarini ekspertizadan o'tkazish, nazorat materiallari mazmunini malaka toifalariga mos ravishda tabaqalashtirish maqsadida **200 nafardan** ortiq amaliyotchi pedagog o'qituvchi-metodistlardan iborat ekspertlar guruhi shakllantirildi. Attestatsiyadan o'tuvchi pedagog kadrlar uchun **29 ta** umumta'lim o'quv fanlaridan test savollari bazasi o'zbek, qoraqalpoq va rus tillarida, shu jumladan boshqa ta'lim tillari bo'yicha boshlang'ich sinf hamda ona tili va adabiyot o'quv fanlaridan qozoq, tojik, turkman va qirg'iz tillarida ekspertlar xulosalari va takliflari asosida texnik talablarga mos keluvchi sifatli savollar bazasi shakllantirildi.

Attestatsiyaga jalb qilingan pedagog kadrlar uchun qulayliklar yaratish, ularni har tomonlama qo'llab-quvvatlash maqsadida Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi tomonidan fevral oyidan boshlab barcha o'quv fanlaridan onlayn-repetitsiyalar tashkil etildi. Onlayn-repetitsiyalar orqali attestatsiyadan o'tuvchilar onlayn-test dasturi bilan yaqindan tanishishlari, dasturdan to'g'ri foydalanish ko'nikmalarini shakllantirishlari, o'zlari haqidagi ma'lumotlarning elektron bazaga to'liq va to'g'ri kiritilganligiga ishonch hosil qilish va nazorat materiallari yo'nalishlari bo'yicha tasavvurga ega bo'lishlari imkoni berildi.

Davlat inspeksiyasining hamda tasarrufida ta'lim muassasalariga bo'lgan vazirlik va idoralar bilan pedagog kadrlar attestatsiyasini o'tkazish bo'yicha 9 ta qo'shma qaror imzolaniib ijroga yo'naltirildi.

Joriy yilning 2-7-mart kunlari Davlat inspeksiyasi binosida Toshkent shahridagi umumiy o'rta ta'lim muassasalarida faoliyat ko'rsatayotgan birinchi va oliy malaka toifali hamda ushbu malaka toifalariga talabgor pedagoglar uchun o'quv fani bo'yicha malaka (test) sinovlari o'tkazildi. Ushbu malaka sinovlarida ishtirok etishi kerak bo'lgan **1 444 nafar** pedagogdan **1 372 nafar (davomati 95,0%)** pedagog ishtirok etdi, **72 nafar** pedagog uzrli sabablarga ko'ra ishtirok etmadi. Malaka (test) sinovlari natijalarining dastlabki tahlillariga ko'ra, pedagoglarning o'rtacha ko'rsatkichi **59,1 ballni** tashkil qilib, bu ko'rsatkich 2019-yilga (63,8 b.) nisbatan **-4,7 ball pasayganligi** kuzatildi.

Shahar pedagog kadrlari ko'rsatkichlarini 100 ballik reyting tizimi asosida tahlil qilinganda, ishtirok etgan **1 372 nafar pedagogdan**:

- 38 (2,7%) nafari — 86–100 ball (a'lo);
- 272 (19,8%) nafari — 71–85 ball (yaxshi);
- 548 (39,9%) nafari — 55–70 ball (qoniqarli);
- 514 (37,6%) nafari — 55 balidan past (qoniqarsiz)

natija ko'rsatgan.

Test sinovlari natijalarining tahlillariga ko'ra, **93 nafar** (qatnashganlarning 6,7%) pedagog oliy malaka toifasiga, **461 nafar** (33,6%) pedagog birinchi malaka toifasiga, **247 nafar** (18,0%) pedagog ikkinchi malaka toifasiga, **571 nafari** (41,6%) esa mutaxassis malaka toifasiga mos keladigan ko'rsatkichlarni qayd etishdi.

Poytaxt pedagoglari natijalarining o'rtacha ballar bo'yicha tumanlar kesimi tahlilida Mirzo Ulug'bek (62,1 ball), Yunusobod (61,1 ball), Yashnobod (60,9 ball) tumanlari nisbatan yuqori, Uchtepa (57,7 ball), Mirobod (56,9 ball), Shayxontohur (56,0 ball) tumanlari esa past natijalarni ko'rsatishgan.

Tumanlar	O'tacha ball
Mirzo Ulug'bek	62,1
Yunusobod	61,1
Yashnobod	60,9
Bektemir	60,3
Sirg'ali	59,4
Chilonzor	58,8
Olmazor	58,7
Yakkasaroy	58,2
Uchtepa	57,7
Mirobod	56,9
Shayxontohur	56,0

Natijalar o'quv fanlaridan o'rtacha ballar bo'yicha tahlil qilinganda Kimyo 63,6 ball (*o'tgan yilga nisbatan +17,7 ball*), Biologiya 56,8 ball (*o'tgan yilga nisbatan + 2,6 ball*), Ona tili va adabiyot 56,7 ball (*o'tgan yilga nisbatan +1,8 ball*) fanlaridan o'sganligi quvonarli holat bo'lsa-da, Geografiya 53,9 ball (*o'tgan yilga nisbatan -18,1 ball*), Informatika 48,6 ball (*o'tgan yilga nisbatan -17,1 ball*), Ingliz tili 54,7 ball (*o'tgan yilga nisbatan -13,2 ball*), Tarix 49,8 ball (*o'tgan yilga nisbatan -6,8 ball*) fanlaridan keskin pasayib ketishi tashvishli holat albatta.

O'quv fani	2019 (o'rtacha ball)	2020 (o'rtacha ball)	farqi
Biologiya	54,2	56,8	+2,6
Boshlang'ich ta'lim	63,6	59,9	-3,7
Fizika	58,5	55,0	-3,5
Geografiya	72,0	53,9	-18,1
Informatika	65,7	48,6	-17,1
Ingliz tili	67,9	54,7	-13,2
Kimyo	45,9	63,6	+17,7
Matematika	62,4	61,5	-0,9
Ona tili va adabiyot	54,9	56,7	+1,8
Tarix	56,6	49,8	-6,8

Ma'lumki, 2021-yilda O'zbekiston Respublikasi o'quvchilari ilk marotaba o'quvchi-yoshlar bilimlarini baholashning PISA xalqaro tadqiqotlarida ishtirok etishadi. Mazkur tadqiqotlar o'tkaziladigan: Informatika (o'rtacha 48,6 ball), Tarix (49,8 ball), Geografiya (53,9 ball), Ingliz tili (54,7 ball) Fizika (55,0 ball) o'quv fanlaridan past ko'rsatkichlarni qayd etishgan.

O'quv fani	Ishtirokchilar soni	O'rtacha ballari	86–100 ball		71–85 ball		56–70 ball		55 va undan past ball	
			soni	foizi	soni	foizi	soni	foizi	soni	foizi
Matematika	119	61,5	5	4,2	30	25,2	42	35,3	42	35,3
Fizika	31	55,0		0,0	9	29,0	5	16,1	17	54,8
Informatika	32	48,6		0,0	5	15,6	6	18,8	21	65,6
Kimyo	28	63,6	2	7,1	8	28,6	12	42,9	6	21,4
Biologiya	44	56,8	1	2,3	8	18,2	15	34,1	20	45,5
Geografiya	38	53,9		0,0	4	10,5	15	39,5	19	50,0
Ona tili va adabiyot	127	56,7	5	3,9	20	15,7	41	32,3	61	48,0
Ingliz tili	224	54,7		0,0	30	13,4	85	37,9	109	48,7
Tarix	69	49,8	1	1,4	6	8,7	20	29,0	42	60,9
Boshlang'ich ta'lim	384	59,9	3	0,8	66	17,2	195	50,8	120	31,3
Ushbu fanlardan jami	1096	56,1	17	1,6	186	17,0	436	39,8	457	41,7

Toshkent shahrining pedagog kadrlar attestatsiyasidagi o'rtacha ko'rsatkichlar (59,1 ball) so'nggi ikki yilda pasayib ketayotganligi, ayniqsa, test sinovlarida 514 nafar 55 balldan past "qoniqarsiz" natijalar qayd etilishi pedagoglarning o'z ustida yaxshi ishlamayotganliklari va o'z malakalarini oshirishga yetarli e'tibor qaratmaganliklaridan dalolat bermoqda. Shun-

day ekan, ushbu tahlillarni kuzatish orqali pedagoglar o'z ustida samarali ishlab, vaqtdan unumli foydalangan holda malaka sinovlariga puxta tayyorgarlik ko'rishlari maqsadga muvofiq.

Safarali HAMROYEV,
Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi bo'lim boshlig'i

Davlat tili muhofazasi qanday bo'lishi kerak?

(Davomi. Boshi 1-betda.)

1989-yil 21-oktabrda qabul qilingan "O'zbekiston Respublikasining davlat tili haqida"gi qonuni o'z davrida buyuk hodisa bo'lganligi e'tirof etilgan. Lekin Yurtboshimiz ta'kidlaganidek: "...bundan o'ttiz yil muqaddam qabul qilingan "Davlat tili haqida"gi qonunni bugungi kun talablari nuqtayi nazaridan har tomonlama chuqur tahlil qilib, takomillashtirish zarurati sezilmoqda" (2019-yil 21-oktabrdagi o'zbek tiliga davlat tili maqomi berilganining 30 yilligi munosabati bilan o'tkazilgan tantanali yig'ilishda so'zlagan nuqtidan).

Qonundagi noaniqliklar, kamchiliklar, tahrirga muhtojligi, yangi moddalar kiritish zarurligi xususida radio, televideniye, matbuot orqali mutaxassislar tomonidan ko'plab fikrlar, takliflar aytiladi va aytilmog'da ham. Jumladan, mutaxassis M.Niyazmatov o'zining "Davlat tili to'g'risidagi qonun tahrirga muhtojmi?" nomli maqolasida qonunning munozaratalar moddalari xususida to'xtalib, ularga aniqlik kiritish lozimligini aytadi. R.Jabborovning "O'zbek tiliga davlat tili maqomi berilganiga 30 yil to'ldi. Shu o'tgan davr ichida nima o'zgardi? Nimani o'zgartirish kerak?" maqolasida shunday fikrlar bor: "Qonunni o'qib chiqar ekanmiz, u o'ta ehtiyotkorlik, muloyimlik bilan tuzilgan, ochig'ini aytganda, qonundan ko'ra ko'proq tavsiyanomaga o'xshashini anglaymiz. Unda imkon darajasida o'zbek tilining mavqeyini boshqa tillardan oshirib yubormaslikka harakat qilingandek tuyuladi. Qonun bilan yaxshi tanishib chiqqan, boshqa tilda so'zlaydigan yoki boshqa millatga mansub fuqarolar "davlat tilini o'rgansak ham, o'rganmasak ham bo'laverar ekan" degan xulosaga bormasligiga hech kim kafolat bermaydi. Davlat tilidagi qonunni buzish, davlat tiliga hurmatsizlikning huquqiy oqibatlarini qonunda aniq ko'rsatib berilmagan".

Avvalo, qonunni ishlab chiqishda xorijiy davlatlarning milliy tiliga bag'ishlangan qonunlarini o'rganib chiqish, ulardan ijobiy foydalanish orqali qonunimizni takomillashtirish zarur. Kamina ham mutaxassis sifatida Gruziya, Ozarboyjon, Armaniston, Estoniya, Qirg'iziston, Qozog'iston kabi davlatlarning davlat tili haqidagi qonunlari bilan tanishib chiqish asnosida qonunimizga takliflarim bilan o'rtoqlashmoqchiman.

Qonunning tuzilishi. Boshqa davlatlar qonunlari bilan solishtirilganda, bizning qonunimiz juda sodda tuzilgan, na bob, na bo'limga ajratilgan. Yaqinda "Munosabat" ko'rsatuvida ishtirok etgan bir mutaxassisning davlat tili to'g'risidagi qonun shunday sodda tuzilganki, uni bir oddiy nizom darajasida deb aytish mumkin, degan fikrlarga qo'shilmasdan ilojimiz yo'q. E'tibor qiling:

1-modda. O'zbekiston Respublikasining davlat tili o'zbek tilidir.

2-modda. O'zbek tiliga davlat tili maqomining berilishi respublika hududida yashovchi millat va elatlarning o'z ona tilini qo'llashdan iborat konstitutsiyaviy huquqlariga monelik qilmaydi ("O'zbekiston Respublikasining davlat tili haqida"gi qonunga o'zgartirishlar va qo'shimchalar kiritish to'g'risida. 1995-yil, 21-dekabr). Xuddi shu tartibda 24 moddadan iborat, 3 sahifalik ixchamgina qonun shakllantirilgan.

Yuqorida tilga olingan davlatlarning qonunlari alohida boblarga ajratilgan, har bir bob va moddalarning nomlari bor. Masalan:

I bob. Umumiy qoidalar. 1-mod-

da. Davlat tilining huquqiy asoslari (Ozarboyjon Respublikasining davlat tili to'g'risidagi qonuni).

I bob. Umumiy qoidalar. 7-modda. Ta'lim tili (Gruziyaning davlat tili to'g'risidagi qonuni).

Davlat tiliga bo'lgan munosabat, hurmat uning himoyasi bo'lgan qonunning mukammal shakllanishidan boshlanishi kerak. Mazkur qonunning o'zida ko'chadagi, binolardagi yozuvlar, reklama va e'lonlar, mulkchilik shaklidan qat'i nazar, barcha ommaviy axborot vositalarida, jamiyatning barcha sohalarida davlat tilining qo'llanilishi, davlat tilining o'qitilishi kabi masalalar to'liq o'z ifodasini topishi kerak. Shundagina "qaysi tilda reklama berish tadbirkorning o'ziga bog'liq" yoki bu narsa "Reklama to'g'risida"gi qonunga zid" kabi gaplarga o'rin qolmaydi (bu xususda quyida to'xtalamiz).

Boshqa tillar qonunlarida bo'lgani kabi, qonunda dastlab unda qo'llaniluvchi tayanch tushunchalar va ularning izohi berilishi lozim. Taxminan shunday (yana qo'shimchalar bo'lsa, berilishi mumkin):

Qonunning asosiy tushunchalari.

Amaldagi qonunda quyidagi asosiy tushunchalar ishlatiladi:

1) **davlat tili** — Konstitutsiyada belgilangan tarixiy an'analarni o'zida mujassam etgan, O'zbekiston fuqarolarining va boshqa jismoniy va yuridik shaxslarning munosabatlarini o'zida aks ettirgan, qonun chiqarish, ijroiya va sud hokimiyatlarida ish yuritish uchun rasmiy belgilangan til;

2) **nodavlat tili** — davlat tilidan tashqari, O'zbekiston hududida yashovchi turli millat va elatlarning shaxsiy hayotida foydalanishi mumkin bo'lgan til;

3) **adabiy til** — davlat tilining me'yoriy ko'rinishi, umumxalq tilining yuqori shakli, muayyan bir me'yorga, ya'ni aniq bir maromga, tartib-qoidalariga solingan til, davlatning fan, ta'lim, madaniyat, ommaviy axborot vositalari va rasmiy hujjatlarda ishlatiladigan til;

4) **diaspora** — davlatdan tashqarida yashovchi millatning bir qismi (etnik qatlam) (o'zbek diasporasi);

5) **Davlat tilini rivojlantirish departamenti** — davlat tilini rivojlantirish, davlat tili to'g'risidagi qonun hujjatlariga rioya etilishi ustidan monitoringni amalga oshiruvchi yuridik shaxs;

6) **Respublika atamashunoslik komissiyasi** — Davlat tilini rivojlantirish departamenti huzurida jamoatchilik asosida faoliyat ko'rsatuvchi tashkilot bo'lib, ilmiy asoslangan yangi so'z va atamalarni rasmiy iste'molga kiritish bilan shug'ullanadi.

Ta'kidlaganimizdek, qonunimizning birinchi moddasi bitta gap bilan tugaydi. Misol keltiraman:

Статья 4. Государственный язык Республики Казахстан

Государственным языком Республики Казахстан является казахский язык. Государственный язык — язык государственного управления, законодательства, судопроизводства и делопроизводства, действующий во всех сферах общественных отношений на всей территории государства.

Долгом каждого гражданина Республики Казахстан является овладение государственным языком, являющимся важнейшим фактором консолидации народа Казахстана.

Правительство, иные государственные, местные представительные и исполнительные органы обязаны:

всемерно развивать государственный язык в Республике Казахстан, укреплять его международный авторитет;

создавать все необходимые организационные, материально-технические условия для свободного и бесплатного овладения государственным языком всеми гражданами Республики Казахстан;

оказывать помощь казахской диаспоре в сохранении и развитии родного языка.

Ya'ni:

Qozog'iston Respublikasining davlat tili qozog' tili. Davlat tili — davlat boshqaruvida, qonun hujjatlari, sud ishlarini yuritish, ish yuritish hujjatlari tili bo'lib, davlatning barcha hududida ijtimoiy munosabatlarning barcha sohalarida amal qiladi.

Davlat tilini bilish Qozog'iston Respublikasi har bir fuqarosining burchidir, bu esa Qozog'iston xalqlarini birlashtirishda eng muhim omil hisoblanadi.

Hukumat, boshqa davlat, mahalliy va killik va ijroiya organlari:

Qozog'iston Respublikasida davlat tilini to'liq rivojlantirish, uning xalqaro mufuzini mustahkamlash;

Qozog'iston Respublikasining barcha fuqarolari davlat tilini erkin va bepul o'rganishlari uchun barcha zarur tashkiliy, moddiy va texnik sharoitlarni yaratishi;

Qozog' diasporasiga o'z ona tilini saqlash va rivojlantirishda yordam berishga majburiy.

Ozarboyjon, Gruziya davlatlari qonunlarida ham shunday manzarani kuzatish mumkin.

Biz ham taxminan shunday shakllantirsak, maqsadga muvofiq bo'ladi:

-modda. O'zbekiston Respublikasining davlat tili.

O'zbekiston Respublikasining davlat tili o'zbek tilidir.

Davlat O'zbekistonning barcha hududlarida davlat tilining konstitutsiyada belgilab qo'yilgan maqomini himoya qiladi va nazoratini ta'minlaydi.

Davlat tili — davlatni boshqarish tili, qonunchilik, sud, ijtimoiy munosabatlar, ishlab chiqarish, O'zbekiston Respublikasi hududida faoliyat yurituvchi barcha sohalariga tegishlidir.

O'zbekiston Respublikasi har bir fuqarosining davlat tilini bilishi uning fuqarolik burchi sanaladi yoki har bir fuqaro davlat tilini bilishi shart (Ozarboyjon, Armanistonning davlat tili to'g'risidagi qonuni).

O'zbekiston Respublikasi hududida istiqomat qiluvchi barcha millat va elatlarning tillari hurmat qilinishi ta'minlanadi, ularning rivojlanishi uchun sharoit yaratiladi.

Fuqarolar millatlararo muomala tilini o'z xohishlariga ko'ra tanlash huquqiga egadirlar.

Davlat ta'lim muassasalarida fuqarolarga davlat tilini o'qitish bepul amalga oshiriladi.

Bir narsani alohida ta'kidlashni istardim, biz juda ehtiyotkor, shu bilan birga, o'ta bag'rikeng xalqmiz. Respublikamizda 130 dan ortiq millat va elatlar istiqomat qiladi. "Biz o'z xatti-harakatimiz bilan ularning tilini kamsitayotgandek bo'lib qolmaslik kerak. Davlat tili mavqeyini o'ylaganda, mana shu omillarni inobatga olish kerak", degan andisha hammamizda bor. O'zbek tili mavqeyi, martabasi to'g'risida o'ylaydigan, uni himoya qilmoqchi bo'lganlarni darhol qoralashga, millatchiga chiqarishga harakat qilamiz. Bunday ko'rimsa kuchlar yetarlicha ekaniga ijtimoiy tarmoqlar orqali guvoh bo'lib turibmiz. Lekin gap O'zbekistonda davlat tilining obro'sini oshirish haqida ketyapti yoki misol uchun, Qozog'iston yoxud Qirg'izistonda o'zbek tilining qo'llanilishi masalasi emas. Xohlagan davlatning qonunini ko'ring, o'z tilining mavqeyi birinchi planga olib chiqilgan. Mana bir misol:

7. Обязательность использования государственного языка Российской Федерации не должна толковаться как отрицание или умаление права на пользование государственными языками республик, находящихся в составе Российской Федерации, и языками народов Российской Федерации (Федеральный закон о государственном языке Российской Федерации. Статья 1.). Ya'ni Rossiya Federatsiyasida davlat tilidan foydalanishning majburiyligi Rossiya Federatsiyasining bir qismi bo'lgan respublikalarning davlat tillari va Rossiya Federatsiyasi xalqlarining tillaridan foydalanish huquqini inkor etish yoki rad etish deb tushunilmasligi kerak.

Rossiyada ham xuddi bizga o'xshab juda ko'plab millat va elatlar, o'z davlat tiliga ega bo'lgan subyektlar bor. Lekin ular rus tilining davlat tili sifatida alohida mavqeyini, qo'llanilishi majburiyligini e'tirof etib qo'yibdi-ku. To'g'ri-da, Rossiya Federatsiyasida davlat tili rus tili, buni hech kim inkor eta olmaydi. O'zbekistonda ham davlat tili o'zbek tili ekanligi va buni hech kim inkor etmasligi shart!

(Davomi 5-betda)

Davlat tili muhofazasi qanday bo'lishi kerak?

(Davomi. Boshi 1-, 4-betlarda.)

Fikrimizda davom etamiz. Ba'zi davlatlarning qonunlarida, jumladan, Ozarboyjon Respublikasi qonunida davlat tili me'yorlari va alifbosini ham alohida moddalar bilan belgilab qo'yilgan. Biz ham mazkur masalani alohida moddalarda aks ettirsak, maqsadga muvofiq bo'ladi. Masalan:

-modda. Davlat tili me'yorlari.

Davlat tili o'zbek adabiy tili me'yorlariga asoslanadi. O'zbek tilining orfoepik va imlo me'yorlari O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi Davlat tilini rivojlantirish departamenti tomonidan tasdiqlanadi.

Davlat tilini rivojlantirish departamenti har besh yil muddatda o'zbek tiliga kirib kelgan yangi so'z va atamalar (sohalar bo'yicha) lug'ati, imlo lug'atlarini nashr etib boradi.

-modda. Davlat tili alifbosini.

O'zbekiston Respublikasining davlat tili alifbosini — lotin yozuviga asoslangan o'zbek alifbosidir.

Shunda ehtimol, qaysi yozuvda yozish kerak, degan ortiqcha savollarga o'rin qolmas.

Ayni vaqtdagi eng katta muammo, keng jamoatchilik e'tiroziga sabab bo'layotgan holat — bu ko'chadagi turli yozuvlar, e'lonlar, ulardagi davlat tiliga bo'lgan e'tibor masalasi. Prezidentimizning o'zbek tiliga davlat tili maqomi berilganining 30 yilligi munosabati bilan o'tkazilgan tantanali yig'ilishda so'zlagan nutqida ham ayni masalaga alohida e'tibor qaratildi: "Afsuski, jamoat joylarida, ko'chalarda, binolar peshtoqida toponimik belgilar, turli lavha va reklamalar ko'pincha xorijiy tillarda, ma'naviyatimizga yot mazmun va shakllarda aks ettirilmoqda. Bu davlat tili talablariga, milliy madaniyat va qadriyatlarimizga bepisandlikdan, umumiy savodxonlik darajasi esa tushib ketayotganidan dalolat beradi.

Chunki ijtimoiy obyektlarga nom berish — bu shunchaki shaxsiy yoki xususiy ish emas. Bu barchamizning vatanparvarlik va ma'naviy saviyamizni yaqqol ko'rsatadigan o'ziga xos mezonidir. Buni hech kim hech qachon unutmasligi kerak".

Bu masala qonunda qay darajada aks etgan? Tan olib aytilish kerak, ixcham tarzda, bitta gap bilan alohida moddada o'z aksini topgan:

20-modda.

Lavhalar, e'lonlar, narxnomalar va boshqa ko'rgazmali hamda og'zaki axborot matnlari davlat tilida rasmiylashtiriladi va e'lon qilinadi hamda boshqa tillarda tarjimai berilishi mumkin.

Lekin boshqa davlatlar qonunlarida bu modda keng va atroflicha izohlangan. Masalan, Ozarboyjon qonunidan:

Статья 7. Использование государственного языка в сферах обслуживания, рекламах и объявлениях.

7.1. Во всех сферах обслуживания, рекламах и объявлениях на территории Азербайджанской Республики используется государственный язык. В соответствующих сферах обслуживания, связанных с оказанием услуг иностранцам, наряду с государственным

языком могут применяться и другие языки. При необходимости в рекламах и объявлениях (на счетах, табло, плакатах и пр.) наряду с государственным языком могут использоваться и другие языки. Однако занимаемая ими площадь не должна превышать площадь, занимаемую азербайджанским языком, она должна находиться после надписи на азербайджанском языке.

7.2. Государственный язык во всех сферах обслуживания, рекламах и объявлениях на территории Азербайджанской Республики должен применяться в соответствии с нормами государственного языка.

7.3. Этикетки и другие надписи на товарах, производимых на территории Азербайджанской Республики, а также экспортируемых товарах наряду с соответствующими иностранными языками должны быть даны и на государственном языке.

7.4. Этикетки и названия на импортируемых в Азербайджанскую Республику товарах и продукции, инструкции по правилам их использования наряду с другими языками должны сопровождаться переводом на азербайджанский язык.

Ya'ni qisqacha aytganda, Ozarboyjon Respublikasining barcha hududida xizmat ko'rsatish sohalarida reklama va e'lonlarning davlat tilida berilishi, shu bilan birga, boshqa tillarda ham berilishi mumkinligi, lekin boshqa tildagi matnning o'lchami, kattaligi, egallagan joyi davlat tilida berilganidan kichik bo'lishi va undan keyin berilishi, davlat tili normalariga qat'iy amal qilinishi, Ozarboyjon Respublikasida ishlab chiqarilayotgan, shu bilan birga, eksport qilinayotgan va import qilinayotgan mahsulotlar yoriqlaridagi yozuvlar boshqa tillar bilan birgalikda davlat tilida berilishi shartligi belgilab qo'yilgan. Qirg'iziston qonunida mahsulot yoriqlarining davlat tiliga tarjimai xarajatlari eksport va import qiluvchilar zimmasiga yuklangan.

Agar bizda ham bu tajribalar o'zlashtirilsa, muammolar o'z yechimini topadi deb o'ylayman.

Yana bir muammoga e'tiboringizni qaratmoqchiman. Ommaviy axborot vositalari (radio, televideniye, matbuot)da davlat tilining o'rni masalasi. Bu ham hech kimga sir emas, chunki bu muammo haqida mutaxassislar, ziyolilar tomonidan ko'p va xo'p aytiladi va aytilmoqda. Lekin o'zgarish yo'q, hech narsa bo'lmagandek, shevaga xos so'zlar, adabiy til normalaridan chekinish... bu masala bo'yicha ham qonunimizda bir jumla bor:

16-modda.

Televideniye va radio eshittirishlari davlat tilida, shuningdek boshqa tillarda olib boriladi.

Endi Qirg'iziston Respublikasi qonuniga e'tibor qiling:

Статья 20.

Государственный язык в Кыргызской Республике является основным языком в сферах культуры, искусства, массовой информации.

Все средства массовой информации, функционирующие на государственном

языке (телевидение, радио, издательства, органы печати), обязаны соблюдать нормы кыргызского литературного языка. Телерадиокомпания независимо от форм собственности более половины своих передач ведут на государственном языке.

Ya'ni Qirg'iziston Respublikasida davlat tili madaniyat, san'at va ommaviy axborot sohalarining asosiy tili hisoblanadi.

Davlat tilida faoliyat olib boriladigan barcha ommaviy axborot vositalari qirg'iz adabiy tili normalariga rioya qilishga majburdir.

Ozarboyjon qonunida:

Статья 6. Использование государственного языка в телерадиовещании.

Ведущие всех вещающих на государственном языке теле- и радиоканалов, независимо от формы собственности, учрежденных и осуществляющих деятельность на территории Азербайджанской Республики, должны в совершенстве владеть государственным языком и свободно говорят на нем. Фильмы и передачи, дублированные на теле- и радиоканалах, должны соответствовать установленным государственным нормам языка.

Ozarboyjon Respublikasi hududida mulkchilik shaklidan qat'i nazar, tashkil qilinib, davlat tilida faoliyat olib borayotgan teleradio kanallari boshlovchilari davlat tilini mukammal darajada bilishi va erkin gapira olishi shart. Teleradio kanallarda dublyaj qilingan filmlar va ko'rsatuvlar davlat tomonidan o'rnatilgan til normalariga mos kelishi shart.

Ko'rib turganimizdek, amal qilinishi lozim bo'lgan barcha xatti-harakatlar qonun bilan mustahkamlanib qo'yilgan.

Yana bir muammoga e'tiboringizni qaratmoqchiman, ya'ni ta'lim sohasida davlat tilining qo'llanilishi. Bu masala ham qonunimizda alohida modda, unchalik tushunarsiz ikkita gap bilan yozilib qo'yilgan:

6-modda.

O'zbekiston Respublikasida yashovchi shaxslarga ta'lim olish tilini erkin tanlash huquqi beriladi.

O'zbekiston Respublikasi davlat tilida, shuningdek boshqa tillarda ham umumiy, hunar-texnika, o'rta maxsus va oliy ta'lim olishni ta'minlaydi.

Endi boshqa davlatlar qonunlaridan namunalar:

Ta'lim boshqa tillarda olib boriladigan ta'lim muassasalarida ozarboyjon tilini o'qitish majburiy.

O'rta maxsus va oliy ta'lim muassasalariga kirishda "ozarboyjon tili" fanidan imtihon topshiriladi.

Armaniston Respublikasining barcha o'rta maxsus, oliy ta'lim muassasalarida arman tilidan kirish imtihonlari va arman tili o'qitilishi majburiy hisoblanadi.

Umumta'lim tashkilotlari (maktab, gimnaziya, litsey)da majburiy tarzda davlat tilidan yozma ish (sinfdan sinfga ko'chirishda), bitiruv imtihonlari, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi va oliy ta'limda kirish va bitiruv imtihonlari o'tkaziladi (Qirg'iziston).

Ko'rib turganingizdek, qonunimizda "davlat tilini o'qitish majburiy" degan

jumlaning o'zi yo'q. Shuning uchun ham ko'p rahbarlarimiz tomonidan "o'zbek tili nimaga kerak?" degan savol ko'p takrorlanadi. "Nimaga kerak?" jumlasini tufayli tilimiz mana shu ahvolda keldi, bir paytlar o'zga tili guruhlar uchun joriy qilingan Davlat attestatsiyasi olib tashlandi, o'quv soatlari qisqartirildi, hatto o'zbek tilini fan sifatida mensimaslik darajasiga olib kelindi. Agar "nimaga kerak?" deyilmaganda, boshqa davlatlardagi kabi ta'lim rus tilida olib boriladigan yo'nalishlarda ham davlat tilidan kirish imtihonlari qo'yilgan bo'lardi.

Sanab o'tilgan davlatlar qonunlarida davlat tilini bilishga qo'yiladigan talablar ham alohida moddalarda o'z ifodasini topgan. Masalan, Estoniya qonunida alohida bob ajratilgan bo'lsa, Gruziya qonunida davlat tilini bilish bo'yicha Vazirlar Mahkamasi huzurida tashkil qilinadigan komissiya tomonidan imtihon o'tkazilishi, imtihonni muvaffaqiyatli topshirganlarga maxsus sertifikat berilishi belgilab qo'yilgan. Mana davlat tiliga bo'lgan munosabat qanday bo'lishi kerak!

O'tgan davr mobaynida ko'p xatolariga yo'l qo'ydik, ko'p narsani yo'qotdik. Davlatimiz rahbarining tilimiz to'g'risidagi farmoni ham shuning uchun qabul qilindi. Endi ortga qarab qilgan xatolarimizni to'g'rilash, yo'qotganlarimizni qayta tiklash uchun imkoniyat tug'ildi, "nimaga kerak?" degan savoldan butunlay voz kechish payti keldi. Farmonning nomini eslang: "O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish chora-tadbirlari to'g'risida", "tubdan" so'ziga alohida e'tibor bering. Demak, tilimizning nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish uchun harakat qilishimiz kerak.

Kamina hozirgi kunda dolzarb bo'lib turgan ba'zi muammolar bo'yicha qonunimizga takliflar berishga harakat qildim. Sizlarga taqqoslash imkoniyatini yaratish uchun ba'zi davlatlar qonunlaridan ruscha misol keltirdim, tarjimasini ham umumiy tarzda bayon qildim (xatolari uchun uzr).

Yakuniy xulosamiz shundan iboratki, yangilanayotgan qonun jiddiy tarzda ishlanishi kerak, boshqa davlatlarniki kabi boblarga ajratilib, hech bir masala nazardan chetda qolmasligi lozim, so'ng keng jamoatchilik hukmiga havola qilinishi maqsadga muvofiq. Eng asosiysi, qonunchilik palatasi deputatlaridan ham faollik kutib qolamiz, deputatlarimiz orasida malakali huquqshunoslar ko'p deb o'ylaymiz va ularning qonunning har bir moddasini mukammal ko'rib chiqishiga umid bildirib qolamiz.

Yana bir taklif. Yaqin qo'shnilarimizdan tashqari, rivojlangan davlatlarning qonunlari bilan tanishib, ulardagi ijobiy holatlarni o'zlashtirish ham foydadan xoli bo'lmaydi. Zero, biz hech kimdan kam emasmiz va kam bo'lmaymiz deya g'ururlanar ekanmiz, milliy g'ururimiz, ma'naviyatimiz, madaniyatimiz asosi bo'lgan ona tilimiz haqidagi qonunimiz hech bir davlatnikidan kam bo'lmagan holda, mukammal, zalvorli bo'ladi deb ishonamiz. Siz nima deysiz, zamondob?

Inomjon AZIMOV,
filologiya fanlari nomzodi, dotsent

Kelishik qo'shimchalari yordamida gap bo'laklarini aniqlaymiz

Boshlang'ich sinflarda gap bo'laklari, asosan, ikki turga bo'lib o'rganiladi. Bosh bo'laklar va ikkinchi darajali bo'laklar. Ular bosh bo'laklarni, ya'ni ega va kesimni o'quvchiga mukammal tushuntiradi, biroq dastur asosida ikkinchi darajali bo'laklarning barchasini bir nom asosida o'rganishadi. Natijada ega ostiga bir chiziq, kesim ostiga ikki chiziq, ikkinchi darajali bo'laklarning barcha turi ostiga esa bir xil to'liqinli chiziq chizish o'rgatiladi.

O'quvchilarning ko'pi 5-sinfga o'tganda ikkinchi darajali bo'laklarni bir-biridan ajratolmay qiynalishadi. Ikkinchi darajali bo'laklar haqida qancha tushuntirilsak-da, ular o'sha boshlang'ich sinfda o'rgangan bilimni asosida chalkashtirib yuboraveradilar. Shunda o'z-o'zidan oson va samarali usullarni izlay boshlaymiz.

O'quvchilar kelishiklar va ularning grammatik shakllari haqida quyi sinfdayoq yetarlicha bilimga ega bo'ladi. Yuqori sinfga o'tganda mana shu bilimlaridan gap bo'laklarini ajratishda unumli foydalanish mumkin. Buning uchun 1-jadval bizga yordam beradi.

Gap bo'laklarini tushuntirishni 3 bosqichga olib boramiz.

1. O'quvchilarga jadval bilan ishlashni tushuntirish.

Namuna: Bosh kelishikning qo'shimchasi yo'q. Bu kelishikdagi so'zlar **kim? nima? qayer?** so'roqlariga javob bo'ladi. Gap oxirida odatiy nutqda kesim, kesimdan oldin kelsa, ega vazifasini bajaradi. Eganing tagiga to'g'ri chiziq chiziladi.

Jo'nalish kelishigining qo'shimchasi **-ga**, oxiri **k** undoshi bilan tugagan so'zlarga **-ka, q** undoshi bilan tugagan so'zlarga **-qa** qo'shimchasi qo'shiladi. Jo'nalish kelishigi qo'shimchasini olgan so'zlar **kimga? nimaga? qayerga?** so'roqlariga javob bo'ladi. **Kimga? nimaga?** so'roqlariga javob bo'lgan so'zlar gapda to'ldiruvchi vazifasini bajaradi, tagiga to'liqinli chiziq chiziladi. **Qayerga?** so'rog'iga javob bo'lgan so'z esa hol vazifasini bajaradi, tagiga nuqta-nuqta chiziladi. Gap oxirida kesim bo'ladi.

Shu tarzda kelishiklar bilan turlangan so'zlarning vazifasi tushuntiriladi.

2-bosqich. Sinfning eng faol o'quvchisini chaqirib, u bilan o'qituvchi o'rtasida musobaqa uyushtiriladi. Bunda o'quvchi so'z aytadi — **"onaga"**, o'qituvchi esa shu so'zning gapdagi vazifasini aytadi — **"kimga? so'rog'iga javob bo'lib, to'ldiruvchi bo'lib keladi"**. Musobaqa shu tariqa davom etib, o'quvchilarda ko'nikma hosil qilinadi. Bunda imkonni boricha barcha o'quvchi o'zaro musobaqalashishi kerak.

3-bosqich. O'qituvchi o'quvchilarga biror gap aytadi. Gapdagi so'zlarning qaysi kelishikdaligi va uning vazifasi aytiladi.

Menga onamning ko'yilagi yoqdi. **Menga** — jo'nalish kelishigida. Gapdagi vazifasi — to'ldiruvchi. **Onamning** — qaratqich kelishigida. Gapdagi vazifasi — aniqlovchi. **Ko'yilagi** — bosh kelishikda, gapdagi vazifasi — ega.

O'quvchilarga shu tariqa gap bo'laklarini soddada usulda o'rgatish mumkin. Sifatlovchi-aniqlovchi, ko'makchi vositasida shakllangan to'ldiruvchilarni esa gap tarkibidagi **"be-gona so'z"** sifatida asta-asta o'rgatib, tanishtirib boriladi.

Yuqoridagi usul ilmiy uslubda ekani aniq. Buni badiiy

ustubda sahnalashtirilgan holda o'rgatish mumkin. Buning uchun quyidagi she'rni obrazlarga bo'lib sahnalashtiriladi.

Kelishiklar jangi

Muallif:

Kelishiklar to'planib, qildilar zo'r to'polon,
Kim-kimdan ortiqdigi bilmoq bo'lishdi shu on.
O'rta bosh kelishik tashlaydi bir-bir qadam,
So'zlar teran, zalvorli, o'ylashga undar har dam.

Kelishiklar/so'z	kim?	nima?	qayer?	izoh
Bosh kelishik: -qo'shimchasi yo'q	ega	ega	ega	gap oxirida kesim
Qaratqich kelishigi: -ning	aniqlovchi	aniqlovchi	aniqlovchi	
Tushum kelishigi: -ni	to'ldiruvchi	to'ldiruvchi	to'ldiruvchi	gap oxirida kesim
Jo'nalish kelishigi: -ga, -ka, -qa	to'ldiruvchi	to'ldiruvchi	hol	gap oxirida kesim
O'rin-payt kelishigi: -da	to'ldiruvchi	to'ldiruvchi	hol	gap oxirida kesim
Chiqish kelishigi: -dan	to'ldiruvchi	to'ldiruvchi	hol	gap oxirida kesim

Bosh kelishik:

Qo'shimcham yo'q, bilasiz, men-la so'zlar egadir.
Gar bilmasa o'quvchi, darsda boshin egadir.

Muallif:

Bu gapdan so'ng Tushumning kelib rosa kulgisi,
Tanishtirdi o'zini shohman deya bo'lg'usi.

Tushum kelishigi:

-ni qo'shimcham bo'ladi, otni fe'lga bog'lovchi,
Gapda men bo'laklarni sintaktik to'ldiruvchi.

Muallif:

Yal-yal yonib o'rta kirib kelar qaratqich,
Egalikli so'zlarni o'ziga u qaratqich.

Qaratqich kelishigi:

Qo'shimcham -ning, bilasiz, otni otga bog'layman.
Belgisi yo belgisiz aniqlashga chog'layman.

Muallif:

Zahrin sohib hammaga bu gapdan so'ng jo'nalish,
So'z o'qin otdi bir-bir, olib to'g'ri yo'nalish.

Jo'nalish kelishigi:

Qo'shimcham -ga va -ka, -qa, so'zni fe'lga ulyayman.
To'ldiruvchi va holni shaklim bilan qo'llayman.
O'rin-paytning shakli -da, Chiqishniki erur -dan.
Maqtanasiz tinmayin, o'ylaysiz zo'r yo'q mendan.
Insof qiling, og'alor, kerakmiz hammamiz ham,
Gap ichida o'mimiz ko'raylik birga baham.

Muallif:

Shundan so'ng kelishiklar uyalib bosh egishdi,
Kuch birlikda ekanin ana shunda bilishdi.

Ushbu sahna ko'rinishi o'quvchini zeriktmaydi, aksincha, uning qiziqishini o'rtiradi. O'quvchi xotirasida uzoq vaqt saqlanadi.

O'quvchilardan kelishiklar monologida tilshunoslikka oid qaysi atamalar ishlatilgani so'ralib, xat taxtasiga yoziladi. Natijada xat taxtasida quyidagi yozuvlar hosil bo'ladi: **Ega, to'ldiruvchi, hol, aniqlovchi, o'rin-payt, bosh kelishik, qaratqich, tushum, chiqish, jo'nalish, otni fe'lga bog'lash, so'zni fe'lga bog'lash, -ni, -ning, -ga, -ka, -qa, -da, -dan, otni otga bog'lash.**

Ana endi o'quvchilar yuqoridagi atamalarining o'zaro bog'liqlik janjirini tuzadilar.

1-zanjir: Bosh kelishik. Qo'shimchasi yo'q. Bosh kelishikdagi so'zlar gapda ega bo'lib keladi.

2-zanjir: Tushum kelishigi qo'shimchasi **-ni**, shu 1-jadval. qo'shimchani olgan so'zlar gapda to'ldiruvchi bo'lib keladi.

3-zanjir: Qaratqich kelishigi qo'shimchasi **-ning**. Otni otga bog'laydi. Bunday qo'shimchali so'zlar gapda aniqlovchi bo'lib keladi.

4-zanjir: Jo'nalish kelishigi qo'shimchasi **-ga, -ka, -qa**. Shu qo'shimchani olgan so'zlar gapda **kimga? nimaga?** so'rog'iga javob bo'lsa to'ldiruvchi, **qayerga?** so'rog'iga javob bo'lgan so'zlar hol vazifasini bajaradi.

5-zanjir: O'rin-payt kelishigi qo'shimchasi **-da**. Bu qo'shimchani olgan so'zlar **kimda? nimada?** so'rog'iga javob bo'lsa, to'ldiruvchi, **qayerda?** so'rog'iga javob bo'lsa, hol vazifasini bajaradi.

6-zanjir. Chiqish kelishigi qo'shimchasi **-dan** bo'lib, bu kelishikdagi so'zlar **kimdan? nimadan?** so'roqlariga javob bo'lib to'ldiruvchi, **qayerdan?** so'rog'iga javob bo'lsa hol vazifasini bajaradi.

O'quvchilar tuzgan zanjirlarni sahnada kelishiklarni jonlantirgan o'quvchilar tekshirib beradi. Bu usul o'quvchida nafaqat ijro mahoratini, balki ularning bilimini ham mustahkamlaydi. Shundan so'ng o'quvchilar guruhlariga bo'linadi. Har bir guruhga turli so'zlar aralashtirib beriladi. Ular shu so'zlarning mosini topishi kerak.

Masalan, akasi (ega), unga (to'ldiruvchi), daladan (hol), gulning (aniqlovchi) kabi.

O'yin-musobaqa shu tariqa o'quvchilarda ko'nikma hosil bo'lguncha davom etadi. Albatta, ularga qaratqich kelishigidagi so'zdan boshqa kelishikdagi so'zlar odatiy nutqda gap oxirida kesim vazifasini bajarishi aytib o'tiladi.

Gap bo'laklarini topishning bunday usullari 5-sinf o'quvchilarida va to'g'arak mashg'ulotlarida qo'llanganida yaxshi natija beradi. Bu metodlar past o'zlashtiruvchi o'quvchilarning bilimidagi bo'shliqlarini to'ldirishga ham yordam beradi.

Feruzaxon YO'LDOŠEVA,

Shahrxon tumanidagi

54-maktabning ona tili va

adabiyot fani o'qituvchisi

Sinab ko'ring

"Bilimlar strelkasi"

O'quvchilarning intellektual salohiyatini oshirish maqsadida "Bilimlar strelkasi" ko'rgazmali qurolini yasadim. "Bilimlar strelkasi"ning rang-barangligi darsning yanada qiziqarli kechishiga xizmat qiladi.

Ko'rgazmaning yasaliishi:

Bo'yi: 90 sm.

Eni: 150 sm.

Kerakli ashyolar:

Dvp, fomyks, qattiq reykarlar, rangli qog'ozlar, rasmlar, ikkita soat strelkasi va bataryakalari.

Ko'rgazmadan foydalanish:

Ushbu ko'rgazmani barcha darslar-

ning mustahkamlash va takrorlash qismida qo'llash mumkin. U katta aylana ranglarga ajratilgan bo'lib, alifboni o'rgatishda, matematika, ona tili, tabiatshunoslik va tasviriy san'at, o'qish darslarida qo'llash mumkin. Undagi ranglar alohida bosqich va ma'nolarni anglatadi.

Masalan, o'qish fanining mustahkam-

lash qismida ko'rgazmadan foydalanish uchun strelkaning aylana qismlariga dars davomida o'tilgan hikoyalar asosidagi rasmlarni qo'yib olamiz, keyin har bir doskaga chiqqan o'quvchi soat strelkasini aylantirib, strelka qaysi rasmda to'xtasa, unga qarab hikoya mazmunini gapirib berishi kerak bo'ladi. Bu metod orqali o'quvchining mustaqil fikrlashi, nutqiy ravonligi, kutilmagan vaziyatlarga tayyor turishi va darsda o'tilayotgan mavzularni tinglash va tushunishga bo'lgan intilishi ortadi.

"Bilimlar strelkasi"ni bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilar bilan ishlaganimizda ham qo'llab, samaraga erishish mumkin. Bunda, avvallo, bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchining fe'l-atvorini ijobiy tomonga yo'naltirishimiz kerak. O'quvchining barcha yaxshi fazilatlarini yozib

yoki shunga mos rasmlarni topib, strelkalarga joylashtiramiz. O'quvchilar o'rtasida "Rasnga va so'zlarga mos o'quvchi bo'lamiz" o'yinini o'tkazamiz. O'quvchi har safar soat strelkasini aylantirgan payti o'ziga bo'lgan ishonchi va tashabbuskorligi ortib boradi, shu bilan bir qatorda darsda harakatlanish va fikrlash tezkorligi ham ijobiy tomonga o'zgaradi.

Matematika darsida esa strelkalarga misollar yozib, o'quvchilarni guruhlariga bo'lamiz. Masalan, "Tenglamalar" mavzusiga moslab aylangan sonlar bilan to'ldirib olamiz. Har bir guruhdan 2 nafardan vakil chiqib soat strelkasini aylantiradi. Tushgan sonlardan doskada tenglama tuzadilar.

Dono QURONBOYEVA,
Qo'shko'pir tumanidagi
44-maktabning boshlang'ich
sinf o'qituvchisi

Shu kunning mavzusi

Muhimi ilk qadam tashlangani

1
Yaqindagina ham masofadan turib olinadigan ta'lim haqida so'z ochildi, ishonish qiyin edi, ko'pchilik:

— Hali bu tizimga o'tishga ancha-muncha qovun pishig'i bor, — deya mulohaza bildirardi qat'iy qilib. Malaka oshirish tizimida o'tkazilgan bir-ikki sinovlar ham yetarli natijani bermagandek edi, go'yo.

Otam rahmatli biror ishga qo'l urishdan cho'chib tursak, bir ibratli maqolni ko'p takrorlar edi: — Bolam, "ko'z qo'rqqoq, qo'l botir" deyishadi, cho'chimay ishini boshlash kerak, yo'lini yaratganning o'zi ko'rsatadi.

Donishmand xalq bir narsani bilmasa aytmaydi. So'nggi uch yil ichida ta'lim sohasida qo'l urilgan yangiliklarni birma-bir sanab o'tishning o'zi, izlangan imkon topishiga yorqin misol bo'loladi:

— maktabgacha tarbiya muassasalari alohida vazirlikka birlashtirildi;

— boshlang'ich ta'lim besh kunlik ish kuniga o'tkazildi;

— o'quvchilar tabaqalanishini bartaraf etish maqsadida yagona maktab formasini joriy etish yo'llari qidirilyapti;

— o'n bir yillik maktab ta'limi tizimi yaratildi;

— malakali kadrlarga bo'lgan ehtiyojni qondirish maqsadida pedagogika yo'nalishidagi oliy-gohlarda maxsus sirtqi bo'limlar ochildi;

— o'qituvchilar oylik maoshi bosqichma-bosqich oshirilayapti;

— umumiy o'rta ta'limga kasb-hunar ta'limi qo'shib olib borilayapti;

— maktablar moddiy-texnik bazasi kun sayin takomillashtirilayapti;

— majburiy mehnat, shu jum-

ladan o'qituvchining kasbiy faoliyati bilan bog'liq bo'lmagan ish-larga jalb etilishi taqiqlandi;

— xalq ta'limi tizimini bosh-qarish yangilanyapti...

Prezidentimizning 2018-yil 5-sentabrdagi qarori bilan tasdiqlangan "2018-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha chora-tadbirlar dasturi" istalgan bandiga nazar salsak, yana ko'plab islohot qirralarini kashf etaveramiz. Qisqacha ta'rif beradigan bo'lsak, maktab ta'limi, umuman ta'lim tizimi shakllan yangilanyapti, endigina vazifa mazmunan o'zgarishga kelib taqaladi. Mazmun o'zgarishi esa o'qituvchi kadrlar salohiyatiga bog'liq. Garchi maktablar eng so'nggi rusumdagi axborot texnologiya vositalari bilan qurollantirilgan bo'lsa-da, uni ta'limga joriy etish tizimiga tushadigan o'qituvchi "eski hammom, eski tos" qabilida ish yuritir ekan shakl o'zgarishlari qay darajada foyda keltiradi? Zamonaviy o'quvchi boshqacha, u internet olamida yashayapti, biz yillar davomida izlab kelayotgan voqea, xabar va yangiliklardan u "Google" qidiruv tizimi tugmasini birgina bosish bilan tanishyapti. Ishonmasangiz, oddiygina qo'l telefonini bog'cha bolasining qo'lga berib ko'ring, u siz oddiygina aloqa vositasi deb qarayatgan telefonning o'nlab hayratangiz funksiyalarini kashf etib beradi. Shunday ekan "o'z joyimizda qolish" uchun biz tashlaydigan ilk qadam eski usullardan voz kechib, faoliyat mezonlarimizni yangilashga qaratilishi kerak. Aks holda tezkor taraqqiyot sur'atlari bizni bir zunda o'z oqimidan chetga surib tashlaydi. Oqimdan chetda qolish esa davr shiddatkor kemasidan tushishimizni taqozo qiladi. O'z

navbatida kemani erta tark etish necha yillardirki ardoqlab kelgan, mehr qo'ygan muallimlik faoliyatimiz intihosiga yirik nuqta qo'yish bilan yakun topadi.

Dunyoni larzaga keltirgan koronavirus pandemiyasi bir oqimga tushib olgan turmush tarzimizga o'zimizga bog'liq bo'lmagan o'zgarish va yo'nalishlar kiritdi. Ayni ta'lim tizimida yil davomida egallangan bilimlarni sarhisob qilish bosqichiga o'tilganida karantin sharoiti joriy etildi. Tizim ijrochilari va iste'molchilarini bir savol qamrab oldi:

— Endi qanday yo'l tutiladi, o'quv yili yakunlanmay qoladimi?

Ta'lim-tarbiya tizimi ta'til bilmaydigan jarayon, yo'l qo'yilgan o'zgina sustkashlik barcha sa'y-harakatlar zo'ye ketishiga turkii berishi muqarrar. Prezidentimizning pandemiyasi sharoitida har bir tizim vakillari zimmasiga kelib chiqadigan vazifalarni aniq-ravshan qilib belgilashdagi qat'iyati, Xalq ta'limi vazirligining yuklatilgan vazifani bajarish borasidagi hozirjavoblari samarasi o'laroq yuzaga kelgan vaziyatdan chiqib ketish omillari topildi. Mart oyining so'nggi ikki kunidan boshlab "uyda qolish" va televidion darslar o'tish yo'lga qo'yildi. Zaruriyat tufayli onlayn ta'limga o'tilishi faoliyat mezonlarimizda nafaqat tub burilish yasab berdi, balki ayrim kemitklarni ham ro'y-rost qo'rsatdi.

2

Bu kemitklar nimalardan iborat edi:

— ayrim hududlarda, ayniqsa qishloq sharoitida internet past tezlikda ishlashi;

— hamma o'quvchilar yoki ularning ota-onalarida birdek zamonaviy aloqa vositasi mavjud emasligi;

— dars jarayonida ko'rgazmalilikka yetarlicha e'tibor berilmaganligi;

— eng asosiysi, nafaqat o'quvchilar, balki o'qituvchilar orasida ham zamonaviy aloqa vo-

sitalarini qo'llay bilish malakasi yetarli emasligi.

Xalq ta'limi vazirining 1-apreldan barcha ta'lim muassasalari va ularda faoliyat olib borayotgan o'qituvchilar masofadan ishlash tizimiga o'tkazilishi to'g'risida chiqargan buyrug'i tizimning zamonaviy talablar darajasida qurollanmagan, ya'ni axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish malakasini egallash ishiga panja orasidan qarab kelayotgan xodimlari oldiga qisqa fursatda yangilanish sari yo'l tutish vazifasini yukladi.

Yangicha tizimda ishlashga o'tilgan ilk kunlarda eng ko'p takrorlangan savol quyidagicha ko'rinish oldi desak xato bo'lmaydi:

— Biz nima qilishimiz kerak?

Javob esa bir qarashda oddiy:

— O'zingiz rahbarlik qiladigan sinf yoki fan bo'yicha "Telegram" kanal ochib, unga o'qituvchilar, o'quvchilar va ota-onalarni birlashtirib. Televidion darslar o'quvchilar tomonidan qanday o'zlashtirilayotganini nazoratga oling.

Ammo bu ishni bajarishning o'zi bo'ladimi? Hamma o'quvchilar yoki ularning ota-onalarida zamonaviy aloqa vositalari mavjudmi, bor bo'lsa unda ishlash malakasini egallaganmi?

— Boshda ancha qiyin bo'ldi, — deydi Mirishkor tuman kengashi deputati, maktabimizning 4-"B" sinfi rahbari O'g'iljahon Qurbonazarova. — Rosti "Samsung" rusumdagi, keng profilli qo'l telefoni ishlatsam-da, unda mavjud bo'lgan ko'pgina xizmat turlaridan foydalanishni bilmas edim. "Bir asr yashasang, bir asr o'rgan", deganlari bejiz emas ekan. Pedagogika oliygohida tahsil olayotgan kenja farzandimdan o'rgandim. O'quv yili boshida hamma o'quvchilarimizning ota-onalari telefon raqamlarini sinf jurnaliga qayd etganim asqotdi. 32 nafar o'quvchining 20 nafari bevosita onlayn guruhimizga a'zo. 9 nafarini ota-onasining, 3 nafarini qo'shnisining telefon raqami orqali nazorat qilib bor-

yapman. Onlayn dars sinfimizda a'lo baholarga o'qish bo'yicha raqobat muhitini yanada kuchaytirdi, nafaqat o'quvchilar, ota-onalar qiziqishini ham oshirdi. Negaki, ular bugun o'zlarini muallim sifatida ham sinovdan o'tkazishyapti.

Shu o'rinda yaqindagina sobiq o'quvchilarimdan biri qo'l telefonimga qo'ng'iroq qilib aytgan gaplar qulog'im ostida qayta-qayta yangragandek bo'laverdi:

— Domla, gapning ochig'i bolani maktab tejar ekan. Karantin bo'ldi-yu, bolalarimiz uyda o'tirib qolganlaridan keyin ular bilan muros-a-yu madora qilishning naqadar qiyinligini his qildik. Kuni kecha televidion dars jarayonida qancha o'rgatmay misolni noto'g'ri yechgan o'g'limning yuziga shapaloq tortib yubordim. Barakalla, sizlarning joningizga, hammasiga dosh berasizlar...

— O'qishni tugatib o'qituvchilik faoliyatimni boshlagan ilk yildayoq bunday sinovga duch kelishimni kutmagandim, — deydi 1-"B" sinf o'qituvchisi Hilola Maktimova. — Yaxshiyamki universitetda AKT bilan ishlash malakasini puxta o'rgatishgan ekan. Onlayn darslarning esa menga eng maqbul tomoni ko'rgazmalilikka alohida e'tibor berilayotgani bo'ldi. O'quvchilarga birgina ehsitish bilan chegaralanib qolish emas, balki ko'rib xulosa chiqarish imkonini taqdim etilyapti.

Masofadan berilayotgan ta'limning ijobiy va salbiy tomonlari haqida hali bahslar ko'p bo'ladi. Bu tabiiy jarayon, har bir yangilik o'ziga osongina yo'l topib ketavermaydi. Biz uchun eng muhimi ilk odim zaruriyat tufayli bo'lsa-da tashlangani. Yana bir muhim jihati, bu jarayonga kimdir mas'uliyat bilan yondashib, o'zidagi yutuq va kamchiliklarni o'zi uchun sarhisob qilib olgan bo'lsa, kimdir chetdan tomoshabin bo'lib turdi, boisi yangilanish sari yo'l tutishga kamchilikni tashkil etgan ikkinchi toifadagilarning bilim va ko'nikmasi yetishmadi.

Abdunabi ABDIYEV,
Mirishkor tumanidagi
22-maktab direktori

Ta'lim-tarbiya tizimi ta'til bilmaydigan jarayon, yo'l qo'yilgan o'zgina sustkashlik barcha sa'y-harakatlar zo'ye ketishiga turkii berishi muqarrar.

Rivoyatlar dars mazmunini boyitadi

Texnika taraqqiy etgan davrda insonning ma'naviy hayotida kitobning o'rnini juda yuksakdir. Kitob o'qish orqali insonning fikrlash darajasi ortib, hayotiy tasavvurlari osib boradi. Texnika rivojlanishi bugungi kun bolalarining kitobga bo'lgan qiziqishini biroq susaytirmoqda.

Aksiga olib ota-onalar ham farzandlariga eng so'nggi rusumdagi qimmatbaho telefon apparatini olib berishlarni qo'rsatib, farzandlarimizni qanday qilib kitob o'qishga qiziqitirish mumkin? O'quvchilarning badiiy adabiyotga qiziqishini oshirishning qanday usullari bor?

Eng avval ota-onalarning o'zi kitob o'qishda shaxsiy namuna ko'rsatishlari lozim. Men har safar dars boshlashdan avval stolim ustiga biror badiiy kitobni qo'yib qo'yaman. So'ng darsimni boshlayman. Ana shu kitob o'quvchilarning

bittasining bo'lsa ham diqqatini jalb qiladi. Bola darsdan keyin kelib kitobni ko'rsam maylimi, deb so'raydi. Kitob mazmuni haqida so'zlab beraman va qiziqayotgan bo'lsa o'qib turishi mumkinligini aytaman. Keyingi darslarda qolgan o'quvchilarda ham qiziqish paydo bo'ladi. Shu tariqa sinfda kitobxonlik muhiti shakllanib boradi.

Darslarimda rivoyatlardan foydalanaman. Rivoyatlar mavzusiga ko'ra turli-tuman bo'ladi. Tarixiy rivoyatlar biror shaxs faoliyati yoki xalq qahramonlari bilan bog'liq voqealarni aks

ettiradi. To'maris, Shiroq, Amir Temur, Ulug'bek, Ibn Sino, Beruniy, Alisher Navoiy, Mashrab singari tarixiy shaxslar haqida rivoyatlar mavjud. Toponimik rivoyatlarda esa joy nomlarining kelib chiqishi bilan bog'liq voqealar hikoya qilinadi. Masalan Shohi Zinda ziyoratgohining, Samarqand shahrining, Nurota ziyoratgohining kelib chiqishi haqida rivoyatlar bor. Mana shunday rivoyatlarni to'plab yurishimga sabab ham shu o'quvchilarimga yangi va foydali bilimlar ulashishdir. Bunday rivoyatlar darslarda qo'l keladi. Nafaqat tarix, milliy istiqlol g'oyasi darslarida, balki matematika, geografiya, biologiya, adabiyot fanlarida ham rivoyatlar dars mazmunini boyitadi.

Inson olayotgan bilimlarining 50 foizini ehsitish, 80 foizini ko'rish orqali xotirasiga jo etadi. Shunga muvofiq rivoyatlarni videolavhalar orqali namoyish etish ham yaxshi natija beradi. O'quvchilar ekrandagi voqealarni ko'rib, ajdodlarimizning kiyinishi, ular ishlatgan anjomlar, uy-ro'zg'or buyumlari bilan tanishadilar hamda buning natijasida ularning ilmlari mustahkamlanadi.

Yosh avlodni kitob mutolaasiga qiziqitirish zamon talabidir. Ota-onalarning farzandlariga texnik vositalarni olib berishlariga qarshi emasman. Ammo bu farzandimizga kitob sovg'a qilishdek ezgu amalni inkor qilish evaziga bo'lmasligi kerak.

Gulnora SOLIYEVA,
Boyovut tumanidagi
13-maktab o'qituvchisi

Dolzarb mavzu

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi Farmoni bilan tasdiqlangan “Oʻzbekiston Respublikasi oliy taʼlim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi” hamda 2019-yil 20-apreldagi “Oliy taʼlim muassasalarida taʼlim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini taʼminlash boʻyicha qoʻshimcha chora-tadbirlar toʻgʻrisida”gi Qarori taʼlim sohasida islohotlarning jadal rivojlanishida muhim hujjatlardir.

Xoʻsh, bu hujjatlar ijrosi Jizzax politeknika institutida qanday amalga oshirilmoqda? Taʼlim dargohida olib borilayotgan tub islohotlarni nimalarda koʻrish qilish mumkin?

— Talabalar bilimni baholashning shaffof va adolati tizimini joriy qilish mazkur konsepsiya va qarorda belgilanganidek, Jizzax politeknika instituti professor-oʻqituvchilari tomonidan eng asosiy masala, deb qaralmoqda. Oʻz navbatida, talabaning oʻzlashtirishi, mutaxassislikni qay darajada egallayotganligi professor-oʻqituvchilar faoliyatini baholashda muhim omil boʻlmoqda, — **deydi institut rektori, professor Alisher USMONQULOV.** — Pedagog kadrlar sinov darslarini oʻtkazish orqali ishga olinmoqda. Bu institutda taʼlim sifati va samaradorligini belgilab bermoqda.

Oliy bilim dargohimizda 5 ta fakultet, 24 ta kafedrada 29 ta bakalavr taʼlim yoʻnalishi va 8 ta magistratura mutaxassisligi boʻyicha mutaxassislar tayyorlanmoqda. Oʻtgan yilning dekabr oyida “Xorijiy tillar” kafedrasida negizida “Oʻzbek tili va adabiyoti”, “Radioelektronika” kafedrasida negizida “Fizika” kafedrasida tashkil etildi. Ayni keza institutimizda jami 6 332 nafar talaba tahsil olmoqda.

Taʼlim muassasamizda faoliyat yuritayotgan barcha professor-oʻqituvchilar va ilmiy xodimlar Prezident qarori mazmun-mohiyatini toʻliq ʻicha toʻgʻri talqin qilishga kirishdi. “Darsni bir oʻqituvchi oʻtsa-yu, imtihonni boshqa oʻqituvchi olsa, yoki mustaqil test nazorati oʻtkazilsa, dars oʻtgan oʻqituvchining fani toʻgʻri va xolisona baholalanadimi?”, degan hadikka oʻrin qolmadi. Aksincha, talaba bilimni xolisona va shaffof baholashning eng maqbul usullaridan biri bu fan oʻqituvchisi ishtirok etmagan test nazorati yoki yozma ish ekanligini anglab yetishdi.

Bu mexanizm institutimizda qanday ishlayotganligini quyidagi misollardan ham bilsak boʻladi. Oʻquv yili yakunda har bir oʻqituvchining faoliyati baholanadi hamda ular asosida fakultet va taʼlim dargohining oʻrtacha koʻrsatkichi aniqlanadi. Shu bois joriy yildan boshlab institutimizning oʻrtacha oʻzlashtirish koʻrsatkichi aniqlanadi. Natijada yuqoriki koʻrsatkichga erishgan xodimlar ragʻbatlantiriladi. Ular bilan keyingi yilga mehnat shartnomalari tuzishga tavsiya etiladi. Bu koʻrsatkichdan ikki marta va undan kam koʻrsatkichga erishish, xodimlar bilan ularning malakasini oshirish, malakali ustozlarni birlashtirish va shunga oʻxshash tadbirlarni amalga oshirishni rejalashtirganmiz. Ana shundan keyin ham ijobiy natijalarga erishmagan oʻqituvchilarni boshqa ishga oʻtkazish yoki ishdan ozod qilish masalasini koʻzda tutmoqdamiz.

Endi qobiliyatlar ishlaydi

Talaba-oʻqituvchi oʻrtasidagi aloqalar xalqimizda ming-ming yillardan buyon shakllangan “Ustoz-shogird” anʼanasi asosida yanada koʻproq namoyon boʻlmoqda. Bu esa mamlakatimizda yuz berayotgan demokratik jarayonlar tufayli ijobiy holatlarni namoyon qilmoqda.

Yana bir muammo, oʻqituvchilar malakasini oshirish tizimining samara bermayotganidir. Baʼzida taʼlim muassasalarida boʻlganimizda har yili koʻplab oʻqituvchilar ishdan ajralgan holda malaka oshirish markazlariga “majburiy” jalb etilgan boʻladi. Afsuski, aynan malaka oshirishga borib kelgan oʻqituvchi darsni qoyillatib oʻta olmayotganiga nima deysiz? Qolaversa, malaka oshirish talabalar oʻquv jarayoni paytida boʻlishi yana bir muammoga sabab boʻladi. Malaka oshirishga yuborilgan oʻqituvchi oʻrniga oʻtadigan fan oʻqituvchisini talabalarga shu fan boʻyicha maʼlumotlarni toʻliq yetkazsa olmasligi. Mana shunday holatlar malakali mutaxassis kadrlar tayyorlashda tizim oldida turgan muammolardan edi.

Oʻqituvchilarning kasbiy va pedagogik kompetensiyasi hamda reytingini muntazam aniqlab, tahlil qiladigan, ularning natijalariga koʻra ragʻbatlantirish yoki lavozimini pasaytirish, ishdan chetlatish imkonini beruvchi mana shunday tizimni yoʻlga qoʻyilishi, oʻqituvchi faoliyatini adolati baholanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki Prezident qarorida belgilangan vazifalar nomigagina qogʻozda bajarilishi, qolaversa, oʻtilayotgan darslar sifatiga taʼsir etmasligi kerakda axir?!

Ijtimoiy faol talaba kim?

Oliygoʻh 2019/2020-oʻquv yilida 29 ta taʼlim yoʻnalishi boʻyicha 2 002 nafar talabani oʻqishga qabul qildi.

Institutning iqtidorli talabalaridan Oʻzbekiston Respublikasi Oliy va oʻrta maxsus taʼlim vazirligining buyrugʻiga binoan Jahongir Tulakov, Latofat Xudoyberdiyeva, Uchqun Rashidovlar Beruniy nomli, Sanjar Xolboyev esa Islom Karimov nomidagi Davlat stipendiya sinfi qoʻliga kiritishdi. Sevara Ilhomova joriy yilda Zulfiya nomidagi Davlat mukofotiga loyiq deb topildi.

“Arxitektura va qurilish” fakulteti talabasi Barno Kushbakova — “Yilning eng faol tashabbuskor-targʻibotchi talabasi” nominatsiyasi boʻyicha, “Sanoat texnologiyalari” fakulteti talabasi Latofat Xudoyberdiyeva “Yilning tadbirkor talabasi” nominatsiyasi boʻyicha “Yil talabasi — 2019” tanlovi gʻolibi boʻlishdi.

“Arxitektura va qurilish” fakultetining talabasi Sayfullo Kalonov esa Respublika

Yangilana yotgan taʼlim oʻzgarishlari

Jizzax politeknika instituti faoliyatida ham namoyon boʻlmoqda

talabalar fan olimpiadasida “Temir-beton konstruksiyalari” fanidan faxrlilik ikkinchi oʻrinni egalladi.

Talabaning ijtimoiy faolligi uning boʻsh vaqtdan qanday foydalanishida, uni qay darajada tashkil qilishda oʻz ifodasini topadi. Faol talaba boʻsh vaqtda oʻz bilimi, qobiliyati va madaniy darajasini hamda bilim saviyasini oʻstirishga, mamlakatimiz ijtimoiy-siyosiy va madaniy hayoti bilan yaqindan va muttasil tanishib borishga harakat qilishi va oʻrtoqlarini ham bunga daʼvat etishi lozim boʻladi.

Yangilanish osmondan kelmas!

— Sifatli mutaxassis tayyorlash uchun yana koʻp izlanishimiz kerak, — **deydi institut rektori, professor Alisher USMONQULOV.** — Hozirgi tizim oʻqishga qabul qilinayotgan talabaning shu sohaga qay darajada iqtidori va qobiliyati bor-yoʻqligini aniqlash imkoniyatini bermaydi.

Abituriyentning xotirasi kuchli boʻlishi va belgilangan bloklar boʻyicha testlarni yodlab olishi mumkin. Biroq u tanlagan sohasiga qiziqadimi, iqtidori bormi, kelajakda shu kasbning yetuk mutaxassisi boʻlib ishlay oladimi kabi savollarga javob topishimiz kerakkoʻxshaydi. Buning uchun Oliy taʼlim muassasalarida qoshida bir yillik tayyorlov kurslarini yaratish zarur. Bunda abituriyentning tanlagan kasbga qiziqishi va aynan shu yoʻnalishga iqtidori bor-yoʻqligi talaba boʻlmisadanoq aniqlanadi. Yirik muammolardan yana biri, meʼyoriy hujjatlarga har yili uzluksiz ravishda “Ilgʻor xorijiy tajriba”lar asosida oʻzgartirishlar kiritilayotganidir. Toʻgʻri, oʻzgartirish va yangiliklar kiritilishiga hech qandam muammo yoʻq boʻlmasligi kerakda axir?!

“Muhandislik kommunikatsiyalari” kafedrasidan 10 nafar professor-oʻqituvchi Volgograd texnika universiteti tomonidan tashkil etilgan masofaviy malaka oshirish kursida ishtirok etib, maxsus malaka sertifikatiga ega boʻlishdi. Bundan tashqari, yetakchi xorijiy oliy taʼlim muassasalarida tahsil olayotgan talaba oʻqishni 2021-yilda tamomlaydi. Joriy etilgan yangiliklar natijasini, talabaning qanday mutaxassis boʻlib yetishganidan soʻng ish beruvchi korxona va tashkilot mutaxassislari bilan birgalikda tahlil qilib, aniqlangan kamchiliklar asosida malaka talablari, oʻquv reja va fan dasturlarini takomillashtirilsa ayni muddao boʻlar edi.

Oliy taʼlim muassasalariga oʻquv rejalardagi fan bloklari va tarkibini soha xususiyatidan kelib chiqib mustaqil belgilash, sohadagi innovatsiyalarni hisobga olib, oʻqish davri, amaliyot, taʼtil va imtihonlar vaqti va tartibini erkin belgilash huquqi berilishi maqsadga muvofiq. Fan bloklariga ajratilgan soatlar faqat yetuk mutaxassis tayyorlashga yoʻnaltirilishi zarur. Shunday qilsa, 4 yil emas, balki 3 yilda ham oliy maʼlumotli, yetuk kadrlar tayyorlashimiz mumkin boʻladi.

Harakatda barakat

Institutda oʻtgan oʻquv yilida yettita bakalavr taʼlim yoʻnalishlari hamda ikkita yangi magistratura mutaxassisliklari boʻyicha talabalar qabuli amalga oshirildi. Albatta, bu yanada masʼuliyat bilan ishlashni taqozo etadi.

Olib borilayotgan mashgʻulotlar sifatini yaxshilash maqsadida yangi laboratoriya jihozlari oʻquv xonalarga oʻrnatildi. Buning uchun xorijiy xalqaro grantlar va Prezidentimizning 2017-yil 20-apreldagi “Oliy taʼlim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi qarori boʻyicha oʻquv bazasi shakllantirildi.

Institut professor-oʻqituvchilari tomonidan 2 ta darslik hamda oʻndan ortiq oʻquv qoʻllanmalar yaratildi. Respublika muvofiqlashtiruvchi Kengashidan oʻrnatilgan tartibda oʻtkazilib, guvohnomalar olindi hamda oʻquv jarayoniga tatbiq etildi. “Bino va inshootlar” kafedrasida qoshida uy-joy va sanoat qurilishi uchun obyektlar va kompleks loyiha-smeta hujjatlarini yaratish, shu jumladan ularning muhandislik tarmoqlari va tizimlarini loyihalovchi “Politeh Meʼmor Loyiha” guruhi tashkil qilindi.

Xorijiy oliy taʼlim muassasalar bilan hamkorlik yoʻlga qoʻyildi. Masalan, Rossiya Federatsiyasidagi Moskva energetika instituti bilan “Radiotexnika” va “Elektronika”, Ivanovo davlat kimyo-texnologiya universiteti bilan “Kimyoviy texnologiya” va “Metrologiya va standartlashtirish”, Moskva davlat qurilish universiteti bilan “Arxitektura” va “Qurilish” taʼlim yoʻnalishlari boʻyicha hamkorlik shartnomalari imzolandi. 2+2 qoʻshma taʼlim dasturlari asosida talabalar qabuli yoʻlga qoʻyildi.

“Muhandislik kommunikatsiyalari” kafedrasidan 10 nafar professor-oʻqituvchi Volgograd texnika universiteti tomonidan tashkil etilgan masofaviy malaka oshirish kursida ishtirok etib, maxsus malaka sertifikatiga ega boʻlishdi. Bundan tashqari, yetakchi xorijiy oliy taʼlim muassasalarida tahsil olayotgan talaba oʻqishni 2021-yilda tamomlaydi. Joriy etilgan yangiliklar natijasini, talabaning qanday mutaxassis boʻlib yetishganidan soʻng ish beruvchi korxona va tashkilot mutaxassislari bilan birgalikda tahlil qilib, aniqlangan kamchiliklar asosida malaka talablari, oʻquv reja va fan dasturlarini takomillashtirilsa ayni muddao boʻlar edi.

Oliy taʼlim muassasalariga oʻquv rejalardagi fan bloklari va tarkibini soha xususiyatidan kelib chiqib mustaqil belgilash, sohadagi innovatsiyalarni hisobga olib, oʻqish davri, amaliyot, taʼtil va imtihonlar vaqti va tartibini erkin belgilash huquqi berilishi maqsadga muvofiq. Fan bloklariga ajratilgan soatlar faqat yetuk mutaxassis tayyorlashga yoʻnaltirilishi zarur. Shunday qilsa, 4 yil emas, balki 3 yilda ham oliy maʼlumotli, yetuk kadrlar tayyorlashimiz mumkin boʻladi.

Ayni vaqtda institutni turli xil taʼlim yoʻnalishlari boʻyicha tamomlagan 24 nafar talaba xorijiy davlatlar oliy taʼlim muassasalarida magistratura mutaxassisligi boʻyicha, 2 nafar bakalavriat taʼlim yoʻnalishida oʻqishini davom ettirmoqda.

Tadqiqot, tashviqot, targʻibot

— Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Taʼlim sifatini nazorat qilish inspeksiyasi tomonidan oʻtkazilgan reyting natijalariga koʻra institutimiz 41-(oʻtgan yili 52) oʻrinni egalladi, — **deydi institut taʼlim sifatini nazorat qilish boʻlimi boshligʻi Salohiddin Usmanov.** — Ushbu koʻrsatkichni yanada yuqorilashimiz uchun institutimizda faoliyat koʻrsatayotgan professor-oʻqituvchilarning ilmiy salohiyatini hozirgi mavjud 28,5 foizdan koʻtarishimiz kerak. Oxirgi ikki yil mobaynida institutimizda 3 nafar fan doktori (DSc), 11 nafar falsafa fanlari (PhD) doktorlik dissertatsiyalari himoya qilindi. Bundan tashqari, institut oʻqituvchilari tomonidan ikki nafar professorlik, besh nafar dotsentlik ilmiy unvonlari olishga erishildi.

Ayni keza 78 nafar oʻqituvchi doktorlik dissertatsiyasi yuzasidan Respublikadagi oliy taʼlim muassasalarida mustaqil-tadqiqotchi sifatida faoliyat olib borishmoqda. Ulardan 20 nafarining ilmiy-tadqiqot ishlari yakunlangan bosqichda turibdi. Shuningdek, olib borilgan ilmiy-tadqiqot ishlari natijasida 12 ta monografiya, 24 ta elektron dasturlarga patent guvohnomalari, 8 ta ishlarni amaliyotga tatbiq boʻyicha dalolatnoma olindi. 497 ta ilmiy maqolalar chop etildi.

Iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish va dastur loyihalarini keng muhokamasida institut ilmiy salohiyati faol ishtirok etmoqda. Masalan, “Bino va inshootlar qurilishi” kafedrasidan Nurmuhammad Asadov Oʻzbekiston Respublikasi Davlat arxitektura va qurilish qoʻmitasi qoshidagi muvofiqlashtiruvchi kengash aʼzosi, “Qurilish buyumlari va konstruksiyalari” kafedrasida mudiri Obloqul Berdiyev “Qurilish konstruksiyalari, bino va inshootlar” ixtisosligi qoshidagi ilmiy seminar aʼzosi, institut ilmiy ishlar va innovatsiyalar boʻyicha prorektori Sirojiddin Tavboyev — Oʻzbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligi huzuridagi “Informatika, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari” fanlari boʻyicha ilmiy-texnik kengashning aʼzosi hisoblanishadi. Shuningdek, ayni keza institutning uch nafar professor-oʻqituvchisi doktorlik dissertatsiyalarini himoya qiluvchi ixtisoslashtirilgan Kengashlarning aʼzosi sifatida ham faoliyat olib borishmoqda.

Ilmdagi hamkorlik: samara va natija

Jahon banki tomonidan eʼlon qilingan “Akademik innovatsiyalar fondi” granti asosida “Oʻquvchilarni kasb-hunarga yoʻnaltirish markazi va elektronikadan qoʻshma oʻquv laboratoriya yaratish” loyihasi boʻyicha grant yutib olindi. Loyiha doirasida ilmiy-tadqiqot ishlari “Radioelektronika” kafedrasida bajarilmoqda.

Bunday misollarni yana koʻplab keltirishimiz mumkin. “Elektroenergetika”

kafedrasining ikki nafar professor-oʻqituvchisi Rossiya Federatsiyasining Don texnika universitetida boʻlib oʻtgan “Yevropa integratsiyasi sharoitida taʼlim sifatini taʼminlash” xalqaro forumida qatnashdi.

Yevropa Ittifoqi davlatlaridan Gdansk texnologiya universiteti (Polsha), Jilin universiteti (Slovakiya), Alpen-Adra universiteti (Avstriya) bilan hamkorlik aloqalari oʻrnatilmoqda.

“Avtomobil yoʻllari” kafedrasining dotsenti Ravshan Hamroqulov Moskva avtomobil yoʻllari institutida, institut ilmiy ishlar va innovatsiyalar boʻyicha prorektori Sirojiddin Tavboyev Belorussiyaning Oliy maktab respublika institutida ilmiy-innovatsion stajirovkalarda boʻlib qatnashdi. Olingan taassurotlar albatta zoʻy ketmayapti, talabalar shuuriga singdirilmoqda.

— Arxitektura va qurilish sohasida kadrlarni xalqaro andozalarga muvofiq tayyorlash yaxshi samara beradi, — **deydi “Arxitektura va qurilish” fakultetining “Bino va inshootlar qurilishi” kafedrasining oʻqituvchisi Bahodir Sagatov.** — Chunki men ham Moskva davlat qurilish universitetida oʻtkazilgan BRAUC—2019 “Bir makon — bir yoʻl” nomli Xalqaro Konsorsiumi va Prezident forumida ishtirok etdim. Bu yerda olgan taassurotlarim yangicha yoʻnalishda mashgʻulotlar oʻtishda yordam berayapti.

Slovakiya Respublikasining Jilin Universitetida ilmiy tadqiqot ishi boʻyicha stajirovkada boʻlgan “Yer usti transport tizimlari” kafedrasida dotsenti Jamshid Abdunazarov, Xitoy Xalq Respublikasining Southwest Jiaotong University universitetida oʻn oylik stajirovka dasturida qatnashgan Abdurahim Mingyasharovlarning fikrlarida ham yurt kevgan koʻp narsani bilishi sezilib turibdi.

Institutning “Kimyoviy texnologiyalar”, “Avtomobil yoʻllari”, “Qishloq xoʻjaligi mahsulotlarini qayta ishlash” kafedralarining bir qator umiddi yosh oʻqituvchilari Sobir Vaqqosov, Olim Mansurov, Ravshan Bobojonov, Zohid Jamolovlar “El-yurt umidi” jamgʻarmasi tomonidan oʻtkazilgan tanlovlarda gʻolib chiqishdi. Hozir Olim Mansurov va Zohid Jamolovlar Rossiya Federatsiyasining Qozon federal universitetiga doktoranturaga yuborildi. “Ekologiya va atrof-muhit muhofazasi” kafedrasida oʻqituvchisi Sabohat Toshpoʻlatova AQShning Oʻzbekistondagi elchixonasi va Xalqaro taʼlim boʻyicha Amerika kengashi tomonidan taʼsis etilgan Faculty enrichment program (FEP) dasturi tanlovida gʻoliblikni qoʻlga kiritdi.

“Yer usti transport tizimlari” kafedrasida doktoranti Kamola Karimova “Oʻzbekiston sharoitida maydalangan shina rezinalarini qoʻshish hisobiga asfaltbeton qoplamasi sifatini oshirish” mavzusida olib borgan ilmiy-tadqiqoti yaxshi samara berdi. Tadqiqot natijalari Paxtakor tumani yoʻllardan foydalanish unitar korxonasida amaliyotga joriy qilindi.

Karantin muddati davomiylik hisobga olgan holda bitiruvchilarning himoyasini masofaviy tashkil etish boʻyicha ham tayyorgarlik ishlari olib borilmoqda. Bunda BMilar himoyasi oʻrniga umumkasbiy va mutaxassislik fanlari boʻyicha masofaviy yakuniy davlat attestatsiyasini oʻtkazish, magistrlik dissertatsiyalarini esa Zoom dasturi orqali himoya qilish rejalashtirilmoqda.

Pandemiyaga pand berib

Ezgulikka moyil xalqimiz, yomon narsaning ham bir yaxshi tomoni bor, deb oʻzimizga tasalli beramiz. Yoki yomondan hazar qilib, yaxshilikni oʻrgan, degan hikmatomuz gaplarni ishlatamiz. Koronavirus pandemiyasi tufayli karantin sharoitida oʻlingan koʻp bora “unday afzal ekan, bunday qulay ekan” deb aytib kelingan masofaviy taʼlim atamasi institutni ham qamrab oldi.

Fanlardan elektron oʻquv resurslari ishlab chiqilib, masofaviy boshqarish yoʻlga qoʻyildi, — **deydi oʻquv ishlari boʻyicha prorektor Gʻayrat Egamnazarov.** — Har bir kafedrada elektron oʻquv resurslarini ishlab chiqish boʻyicha tasdiqlangan reja-grafik asosida bahorgi semestrda oʻtiladigan 331 ta fan boʻyicha elektron oʻquv resurslari professor-oʻqituvchilar tomonidan masofaviy taʼlim platformasiga — moodle.jizpi.uzga joylashtirildi.

Institut professor-oʻqituvchilari tomonidan oʻzlari oʻtadigan fanlardan mavzular boʻyicha videodarslar soni 600 tadan oshdi. Bundan tashqari talabalarga “Telegram” kanalida guruhlar yaratilib, dars topshiriqlari berib borilmoqda.

Hozirgi davrda talabalarni masofadan oʻqitishda elektron taʼlim platformasi samarali vosita hisoblanib, professor-oʻqituvchilar va talabalarning online muloqotini taʼminlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Buning uchun institutda oʻqituvchi va talabalarga alohida login va parol berilgan boʻlib, mazkur login-parol yordamida tizimga kiritiladi va kerakli maʼlumotlardan foydalaniladi.

Ayni vaqtda institutning bitiruvchi kurs talabalari oʻquv rejasidagi fanlarni deyarli toʻliq oʻzlashtirganligi hisobga olinib, yakuniy nazoratlarni masofaviy tashkil etish yoʻlga qoʻyildi.

Karantin muddati davomiylik hisobga olgan holda bitiruvchilarning himoyasini masofaviy tashkil etish boʻyicha ham tayyorgarlik ishlari olib borilmoqda. Bunda BMilar himoyasi oʻrniga umumkasbiy va mutaxassislik fanlari boʻyicha masofaviy yakuniy davlat attestatsiyasini oʻtkazish, magistrlik dissertatsiyalarini esa Zoom dasturi orqali himoya qilish rejalashtirilmoqda.

Fidoyilik, eʼtirof va ragʻbat

Joriy yil Toshkent shahrida “Oʻzbek jang sanʼati” federatsiyasi tomonidan Qozogʻistonda oʻtkazilgan Osiyo chempionatida “Arxitektura va qurilish” fakulteti talabalari Barno Qushbakova va Nilufar Abdugʻaniyevlar faxrli birinchi oʻrinni egallashib, Osiyo chempioni boʻlishdi. Mazkur fakultet talabasi Islom Karimov sportning karate turi boʻyicha xalqaro musobaqada gʻoliblikni qoʻlga kiritdi.

Oʻzbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport vazirligi tomonidan tashkil etilgan “Velosport shosse” boʻyicha oʻtkazilgan Oʻzbekiston chempionatida “Sanoat texnologiyasi” fakulteti talabasi Sabohat Xolmoʻminova faol qatnashib III darajali diplom bilan, Oʻzbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish jamgʻarmasi tomonidan tashkil etilgan aralash kurash sport turi boʻyicha Respublika turnirida esa “Arxitektura va qurilish” fakulteti talabasi Hasan Tilakov faxrli birinchi oʻrinni egallab, diplom bilan taqdirlandi.

Karate boʻyicha Samarqand shahrida oʻtkazilgan “Oʻzbekiston kubogi”da faol qatnashgan “Sanoat texnologiyasi” fakulteti talabasi Kamol Quدراتov faxrli 1-oʻrinni, hamda Xalqaro Kombatt Aykido boʻyicha Jizzax shahrida boʻlib oʻtgan xotira turnirida 1-oʻrinni qoʻlga kiritdi.

Institut professor-oʻqituvchilari sport sohasida ham oʻz shijoatlarini koʻrsatishmoqda. Jumladan, professor-oʻqituvchilar oʻrtasida oʻtkazilgan sport musobaqalarida shaxmat boʻyicha erkaklar bahsida Gʻayrat Shertoyloqov, ayollar bahsida esa Jamila Bobonazarova, stol tennis boʻyicha ayollar va erkaklar oʻrtasidagi bahslarda oʻqituvchilardan Sunnat Qosimov va Dilfruz Saidahmedovalar gʻoliblikni qoʻlga kiritishdi.

Oliy taʼlim muassasalar oʻrtasida “Doʻstlik” spartakiadasida “Xorijiy tillar” kafedrasida oʻqituvchisi Iroda Norqoʻziyeva sportning badminton turi boʻyicha Respublika miqyosida faxrli 2-oʻrinni olganligi bu ilm dargohida sogʻlom muhit hukmronligini yana bir bor isbotlab berdi.

Maʼmuron QIYOMOV,
“Maʼrifat” muxbiri

So'z tarixi — o'z tariximiz

RANGLAR JILOSI

Hayotimizni ranglar o'rab turibdi. Atrofimizni, butun olamni ranglarda ko'ramiz. Ko'k osmonga, yashil o'tloqqa, qizil, sariq, oq, qora mashinalarga shu qadar o'rganib qolganmizki, rang aslida optik diapazondagi elektromagnit nurlarining subyektiv talqini ekanini unutib qo'yamiz. Rang — bu ko'zimiz ilg'aydigan yorug'lik to'qlinlari, uni uzun-qisqaligiga qarab har xil ko'ramiz.

Ranglarning qanday shakllanishi-yu, ko'zimiz uni qanday ko'rishi borasidagi nazariy tafsilotlarga to'xtalib o'tirmayman. Boshqa masalaga to'xtalmoqchiman.

Rang faqatgina fizik hodisa emas. U insoniyat madaniy kapitalining ajralmas qismi hamdir. Ranglar odamlarni o'rab turgan olamning muhim qismi, unga o'zgachalik baxsh etadigan xususiyatidir. Shu bois odamlar ko'p narsalar, buyumlar, joylar, shaxslarni ranglar bilan uyg'unlikda tasavvur qiladi; qop-qora osmonni yoki binafsharang suvni tasavvur qilolmaymiz. Odamlar buyumlarni va joylarni-gina emas, ma'naviy tushunchalarni ham ranglarga bog'laydi. Qo'shiqlar, ertaklar, tuyg'ularni ranglarga bog'laydi. Oq rang poklik, qora rang yovuzlik, tundlik, yashil rang boshlanmalar, yoshlik kabi assotsiatsiyalarga ega. Demak, rang ayni paytda madaniy konsept hamdir; u insoniyatning madaniyatini ma'lum darajada aks ettiradi, turli madaniy tushunchalar bilan, his-tuyg'u va qarashlar bilan bog'lanadi.

Turli xalqlarda ranglar har xil tarkibga va ma'noga ega. Har bir xalq ranglarni anglashning o'z yo'lini bosib o'tgan. Bu holat ko'p omillarga bog'liq. Xalqlar turli geografik muhitda yashaydi, kundalik hayotida turli ranglarga to'qnash keladi. Bundan tashqari, ular har xil siyosiy-tarixiy yo'lni bosib o'tadi. Bu omillar xalqlarning madaniyatida ham aks etadi — atrof-muhitga qarab, tarixiy jarayonlarga qarab madaniy meros vujudga keladi. O'ziga xos madaniyat shakllantirgan xalqning rang haqidagi tushunchalari ham geografiya, o'tmish va madaniyat bilan bog'liq ravishda o'ziga xos bo'ladi.

O'tmish xalqlarining madaniyatini, atrof-muhitga bo'lgan munosabatini tushinishda ranglarni anglash ham muhim o'rin tutadi. Qadimda muayyan xalq qaysi ranglarni bilgan? Bu ranglarni qanday tushunchalar bilan bog'lagan? Bu ranglar uning madaniyatida qanday aks etgan?

Bu kabi savollarga madaniyatshunoslik, folklor va psixologiya javob beradi. Shuning uchun mavzuni ochib berishni madaniyatshunoslarga, folklorshunoslarga qoldiramiz. Tilshunos sifatida ayni masalaga biroz boshqacha yondashaman: ranglarni ifodalovchi so'zlarning kelib chiqishi o'tmish avlodlari ranglarni qanday tushungani va nima bilan bog'laganini ko'rsatadi. Keling, shu nuqtadan qarab, eng qadimiy turk bobo tilidagi ranglarni tahlil qilaylik. Oldinroq "Bobolar dasturxonini" maqolasida qadimgi turklarning oziq-ovqat rasionini tilshunoslik qurollari yordamida qayta tiklagan edik. Qadimgi turklar qaysi ranglarni bilganini, ularni nima bilan bog'laganini ham tiklab ko'raylik. Balki bu bizga o'tmishni biroz yaxshiroq tushinishga yordam berar.

Rang

"Rang" so'zi, ma'lumki, fors tilidan o'zlashgan. Qolaversa, ko'pgina ranglarning nomi ham forscha: "zangori", "binafsha", "gulob", "qirmizi", "jigarrang", "pushti", "siyohrang", "moviy" (arabcha o'zak); "kulrang"ning birinchi kompo-

nenti — "kul" tub so'z bo'lsa-da, birikma strukturasi qora u keyingi zamonda, fors madaniyati ta'siri chog'ida paydo bo'lgani ko'rinib turibdi.

Yuqoridagi ro'yxat tahlili natijasida bir qancha xulosalar qilishimiz mumkin. Birinchidan, turkiy xalqlar musulmon olamiga kirib kelib, musulmon madaniyatini qabul qilganidan so'ng fors tili va madaniyati ularga kuchli ta'sir ko'rsatgani yaxshi ma'lum bo'lgan fakt. Lekin musulmon madaniyati turklarning ranglar palitrasini, ular biladigan va atrofida ko'radigan ranglarni o'zgartirgani ko'rinib turibdi.

Yangi geografik va madaniy muhitga kelgan, yangi xalqlar bilan qo'shnichilikda yashay boshlagan, yangi tillarni, madaniyatlarini ko'rgan, yangi buyumlarga, binolarga, shaharlarga, obyektlarga duch kelgan, bular ta'sirida yangi madaniy konseptlarni shakllantirishni boshlagan turkiy qabilalarining ranglar jadvali ham o'zgarib boshlagan. Yana boyagi ro'yxatga qaytamiz. Unga ko'z yugurtirib, shunga amin bo'lamizki, ranglarning bari ikkilamchi, ya'ni asosiy ranglarning turli tushlari, ottenkalaridir. Asosiy ranglar esa qadimdan bo'lgan. Keling, bayonni ularga ko'chiramiz, axir maqsadimiz eng qadimgi davrni anglash, eng qadimgi ranglarni tiklashdir.

Bo'y

"Rang" ma'nosini beruvchi so'z hamma tilda bor. Shunga qaramay, ularni yuz foiz bir-biriga mos tarjima, ekvivalent deb tushunish xato bo'ladi. Xalqlar, elatlar "rang" tushunchasini turlicha qabul qiladi, har xil ranglarga madaniy va maishiy ahamiyat beradi (qayerdadir qizil rang mashhur, qayerdadir butun afsona-rivoyatlar qora bilan bog'liq).

Shuning uchun fors tilidan "rang" so'zi kirib kelganida, u tub turkcha so'z — bod'ning sinonimiga aylanmadi, uni siqib chiqardi. So'z bilan birga turkiy xalqlarning rang haqidagi tushunchalari va ranglar ro'yxati o'zgardi. Bugun "rang" so'zi adabiy tilda ham, so'zlashuv tilda ham yetakchilik qiladi. Uning sof turkcha muqobili bo'lmish bod esa "bo'ya" fe'lida, "bo'yoq" otida saqlanib qolgan (qadimgi turk tili so'z o'rta va oxirida keladigan d tovushi y tovushiga o'tishi — keng tarqalgan fonetik hodisa).

Ko'hna turklar rangni qanday ataganini bilib oldik — bod ("bo'y"). Endi ular qanday ranglarni bilganini aniqlaylik.

Bu mavzuga kirishish oldidan bilib qo'yish lozim bo'lgan ba'zi ma'lumotlar bor. Tillardagi so'zlarning juda katta qismi qandaydir boshqa, qadimiyroq o'zakdan kelib chiqqan. So'zlarning boshqa so'zlardan kelib chiqishini etimologiya fani o'rganadi. Lekin so'zlarni tahlil qilib, eskirayotgan o'zaklarini aniqlab boraversangiz, axiyr bu jarayon bir nuqtada — pratil bosqichida to'xtaydi. Juda uzoq o'tmishda, tillar endi shakllanayotganida odamlarda yangi so'z yasash uchun so'zning o'zi bo'lmagan. Ular so'zlarni o'ylab topishga majbur bo'lgan. Ular tabiat tovushlariga quloq tutib, taqild so'zlar yasagan. Odam tuyg'ularini beixtiyor qandaydir tovushlar yordamida ifoda eta-

di. Ilk til mualliflari mana shu tovushlardan undov so'zlarni yasagan. Uchinchi yo'l — ko'rib turgan narsa-buyumlariga ularning xususiyatlaridan kelib chiqib nom berishga harakat qilishgan, bunda qanday narsa qanday tovushlar bilan assotsiatsiya uyg'otishi muhim bo'lgan.

Xullas, mana shunday yo'llar bilan ilk so'zlar, eng qadimgi til yaratilgan. Tilshunoslikning eng murakkab muammolaridan biri bo'lmish monogeneiz (hamma tillar bir bobo tildan kelib chiqqan) va poligenez (tillar yagona ajdodga ega emas) nazariyalari o'rtaasidagi bahsni chetga surib turaylik, bizning kontekstda uning ahamiyati yo'q. Muhimi shundaki, eng eski, eng ibtidoiy tilda ba'zi ranglar ham bo'lgan: odamlar hayotlarida eng ko'p duch keladigan ranglariga qadimdan oq nom bergan.

Turkiy tillarda ham mana shunday eng qadimgi ranglar bor. Ularning etimologiyasi yo'q, ya'ni ular boshqa o'zakdan kelib chiqmagan. Keyingi bosqichda boshqa o'zaklardan ham rang nomlari yasala boshlagan.

Asosiy ranglar

Qara — "qora". Taxminlarga ko'ra, arxaiik davrda turklar bu so'z bilan bugun biz bilgan tim qora rangni emas, uning barcha ottenkalarini va unga yaqin ranglarni ham ifodalagan. Shu taxminga asoslanib, kulrang ham "qora" so'zi bilan ifodalangan, ya'ni bu ikkisi bir rangning ikki xil ottenkasi deb tushunilgan, desak bo'ladi.

Ko'pchilik turkologlar "qora"ni ilk tilga borib taqaydi va biror etimologiya bermaydi. Yana bir taxminga ko'ra, arxaiik turk tilida qo'q fe'l bo'lgan va u "zichlashmoq/zichlashitirmoq", "bir narsani zichlashmoq", "buyumlarni zichlab joylashtirmoq", "buyumlarni ustma-ust joylashtirmoq", "bir uyum narsa bilan biror ish qilmoq" kabi ma'nolarni bergan. Bu gipotezadan kelib chiqsak, qalamaq — "qalamoq", qat — "qat/qatmoq/qatlamoq", qar — "qormoq/qorishitirmoq", qalin — "qalin" kabi so'zlar "qora" bilan o'zakdosh bo'lib chiqadi. Bu fikrda ma'lum asos bor — qora "zich", "qalin" rangligini bilamiz. Ammo bunday qarash hali to'liq isbotlanmagan uchun hozircha "qora"ni tub so'z deb hisoblab turamiz.

Aq — "oq". Oq ham eng eski rang so'zlaridan biri hisoblanadi. Shu bilan birga, u aqmaq — "oqmoq" fe'l bilan bog'lanadi. "Oq" bilan bog'liq yana bir so'z bor: agul — "Oy atrofida yorug'lik halqasi".

Urtiq — "oq, kumush rang, sut rang". Bu so'zning kelib chiqishi ma'lum emas — kimdir arxaiik, kimdir yasama so'z deydi. Ma'nosiga kelsak, dastlab bu so'z bilan metall rangi ifodalangan, keyinchalik "sut rangi" ma'nosi ham kelib chiqqan.

Kok — "ko'k". Bu rang turklar uchun qay darajada muhimligini ortiqcha tavsiflab o'tirish shart bo'lmasa kerak. Ko'k — muqaddas rang, muqaddas osmon ramzi, turklarning bayroqlari bo'yalgan ramziy rang. Ko'k rangni ko'hna turklar birinchi navbatda osmon bilan bog'lashgan. Shundan kelib chiqib aytilish mumkinki, "ko'k" so'zi bilan dastlab bugungi moviyga yaqinroq osmon rangi ifodalangan. Keyinchalik uning semantik doirasi kengayib, to'q ko'kni ham, boshqa tushlarni ham, hatto yashilni (tabiatning rangini) ham angalata boshlagan. Bu bosqichda turkiy xalqlar ko'k, moviy va yashilni bitta rang sifatida qabul qilgan.

Yuqoridagi ma'lumotlar asosida "ko'k"

arxaiik tilga borib taqaluvchi so'z desak bo'ladi. Uning etimologiyasini topish harakatlari natija bermagani ham bunga qo'shimcha dalil bo'la oladi.

Yashil/yashil — "yashil". Bu so'zning o'zagi yas — "yosh, navqiron"dir; u ham qizil so'zida ko'rganimiz +il qo'shimchasi yordamida yasalgan. Eng arxaiik tilda tabiat rangini "ko'k" ifodalagan bo'lsa (boshqa ranglar qatorida), keyinchalik uning o'rniga "yashil" so'zi ishlatila boshlagan.

Al — "ol, qizil". Bu so'z bilan ham, yuqoridagilarida bo'lganidek, qizilning barcha tushlarni anglatgan bo'lsa kerak. So'zning dastlabki kelib chiqishi esa qon bilan bog'liq deb taxmin qilinadi: inson qonining rangi turklar bilan ilk qizil rang bo'lgan. Al to'mirdan oqayotgan (yoki yaradan chiqayotgan) qonning harakatiga taqildan yasalgan so'z bo'lsa kerak.

Ala — "ola" so'zi ham shu o'zakka borib taqalishi mumkin.

Qizil/qizil — "qizil". Hozirda aksariyat turkiy tillarda "ol"ni siqib chiqqan bu so'z qiz — "qizimoq" fe'lidan kelib chiqqan. Shunga ko'ra, dastlab "qizil" deb olov, keyinroq oltin rangi atalgani taxmin qilinadi.

Sariq — "sariq". Bu so'zning o'zagi — sar, +ig esa qo'shimcha (u "cho'ziq", "buzuq", "qiyshiq" so'zlarida ham qayd etilgan). Sar so'zini ba'zi tadqiqotchilar eroniy tillardagi "oltin", "sariq" ma'nosini beruvchi o'zaklar bilan bog'laydi (masalan, forscha "zar" — "oltin", "zard" — "sariq"). Boshqa taxminlarga ko'ra, sar deb Quyosh aytilgan bo'lishi mumkin. "Quyosh" ma'nosidagi shunga yaqin so'zlar dunyoning juda ko'p tillarida, masalan, hind-yevropa tillarida bor (masalan, ruscha "solnse").

Boz/bor — "bo'z". Bu so'z bilan dastlab yerning, tuproqning rangi ifodalangan.

Yag'iz/yag'ir — "qo'ng'ir". Yuqoridagi rangning ochroq tush. Fors tilida shunga yaqin rang-tushlarni ifodalovchi "malla", "saman" kabi so'zlar turkiy tillarda rang ma'nosini anglatuvchi mustaqil so'zlarga aylana olmagan.

Bu ikki so'zga yaqin ma'noni beruvchi qonur — "qo'ng'ir"ni ham unutmaylik. Uni tilshunoslar keyingi davrda boshqa o'zakdan yasalgan so'z hisoblaydi va xususan, qonuz — "qo'ng'iz" so'zi bilan bog'laydi.

Bugungi kun

Bu so'zlarning deyarli hammasi tilimizda saqlangan va faol ishlatiladi. Lekin, shu bilan birga, ularning semantikasi biroz o'zgariganini ta'kidlamay ilojimiz yo'q: biz bugun "ol" deganda ajdodlar nazarda tutgan "ol"ni tushunmaymiz; "qizil"ning, "sariq"ning, "bo'z"ning ma'nolari bir qadar o'zgaragan. Bu — normal holat. Zamonaviy bilan so'zlar va ularning ma'nolari o'zgarib boradi. Bu insoniyat taraqqiyotini, o'zgarishlarni aks ettiradi.

Hozirgi kunda biz biladigan, ko'radigan ranglar va tushlar yanayam ko'paygan. Ularni ifodalovchi so'zlar shakllanmoqda. O'rta asrlarda yangi ranglarni ifodalash uchun fors tiliga murojaat etilgan bo'lsa, bugun rus tiliga ko'proq murojaat qilinaypti. So'zlashuv tili ranglarni ifodalovchi mana shunday yangi so'zlarni eshitib qolamiz — "kashtanoviy/kashtan rangi", "bejevuy", "baklajanoviy/baklajan" va hokazo. Bu so'zlar hozircha rus tiliga mansub deb hisoblanadi, ya'ni, amalda keng ishlatilmas-da, o'zbek tilining tub boyligi hisoblanmaydi. Ular "o'z" so'zlarimiz sifatida qabul qilinadimi (bir paytlar "zangori", "pushti", "binafsha", "moviy" kabilar qabul qilinganidek)? Yoki o'rniga tub o'zaklarga tayangan yangi so'zlar ishlab chiqiladimi? Buni vaqt ko'rsatadi.

Eldor ASANOV

Tarix saboqlari

Ivan Vasilyevich (chindan ham) kasbini o'zgartiradi

(Davomi. Boshi o'tgan sonlarda.)

Shuni alohida qayd etish kerakki, Qozon va Hoji Tarxon (Astraxan)ning bosib olinishida faqat harbiy amaliyot emas, Moskva yurgizgan siyosat ham muhim rol o'ynagan. Aytaylik, o'sha davrlarda tatar va boshqa turkiy qavmlar aslzodalari, murzalari Moskva tomonga o'tsa yoki nasroniylarni qabul qilsa, ular o'sha zahoti dvoryan (hukumat odami), boyar yoki knyaz hisoblanar va rus zodagonlari bilan bir xil imtiyozlarga ega bo'lar edi. Tarixchi N.P.Zagoskinning hisobiga ko'ra, o'sha davrda 156 rus dvoryan oilasining kelib chiqishi yo tatar yoki boshqa Sharq millatlariga mansub bo'lgan. Din masalasida ham Moskva bag'rikenglik siyosatini tanlaydi. 1570-yili rus elchisi I.P. Novosilsev turk sultoniga Ivan IV ning Islom diniga munosabati xususida shunday ma'lumot beradi: "Bizning hukmdorimiz Islom dushmani emas. Uning vassali — sar Sain-Bulat — Qosimovda, shahzoda Qaybula — Yurevda, Iboq — Surojskiy dahasi, no'g'ay knyazlari — Romanovda hukmronlik qiladi. Ularning barchasi o'z masjidlari Muhammad (s.a.v.) diniga erkin ibodat qilishadi (*Vernadskiy G.V. Московское царство*)."

Shu bilan birga, Moskva yurgizgan siyosat samarasi o'laroq Qozon siyosiy elitasi moskvaparast va Moskvaga qarshi kuchlarga bo'lingan edi. 1552-yili Ivan IV Qozonning bosib olinishida aynan shu — Moskvaga moyil kuchlarga tayanadi. Hoji Tarxon (Astraxan) xonligini bosib olishda ham Moskva shunday yo'l tutadi, ya'ni Moskvaga moyil siyosiy kuchlardan foydalanadi. Ivan IV Livoniya urushiga otlaganda A.Adashev va sarning boshqa maslahatchilari Livoniyadan oldin Qirimga hujum qilishni va Qirimda ham Qozon va Hoji Tarxonda bo'lgani kabi Moskvaga moyil siyosiy kuchlardan foydalanishni maslahat berishadi. Ammo sar Qirimga hujum qilishni negadir har gal orqaga suradi, Livoniya ordeni (hozirgi Estoniya va Latviya o'rtida bo'lgan tarixiy viloyat) esa sar uchun Ovro'poga ochilajak eshik, Ovro'po mamlakatlari bilan munosabatlar o'rnatish uchun muhim edi.

IVANNING YOVUZGA AYLANISHI

Qozon shahri Ivan III va Vasily III davrlarida ham to'rt marotaba qamal qilingan, ammo qozonliklar bu hujumlarni osonlik bilan qaytargan edi. So'nggi yillarda Qozon xonligiga Qirim xonlari sulolasi vakili Safo Kerayning kelishi Moskva uchun alohida tahdid tug'dirar, chunki Qirim xonlari Turk sultonlari bilan qon-qarindosh bo'lib ketgan, Qozon ham Usmonli davlati ta'siriga tushib qolishi mumkin, degan xavotir bor edi.

Shu bois bu gal Moskva Qozonni bosib olish uchun juda qattiq tayyorgarlik ko'radi, eng ilg'or artilleriya, eng

so'nggi harbiy texnikalardan foydalana-di. Shaharga yaqin, Volga daryosidagi Sviyajsk orolida bir yil oldin Moskva harbiy qo'shinlarini joylashtirish uchun qurilish ishlari boshlab yuboriladi. Sar harbiy harakatlarni Sviyajskdan turib o'zi boshqaradi. Harbiy tayyorgarlikka katta mablag' sarflanadi, qamalni uzoq vaqt, hatto qishda ham davom ettirish uchun Sviyajskda butun boshli harbiy shaharcha barpo etiladi.

Qozonliklar ham bu harakatlardan xabar topishadi va tezda, 1552-yili, Qozon taxtiga tajribali no'g'aylik shahzoda Yodgor Muhammadni o'tqazishadi. Moskvaning rejası Qozon zabt etilgach, taxtga Qosimov xonligi shahzodasi Shoh Alini o'tqazish edi. Shu bois Qozon qamali-da Moskva tomonidan Shoh Ali tarafdorlari bo'lgan Qosimov tatarlari ham ishtirok etadi. Tarixchilarga ko'ra, qamalga jalb etilgan Moskva harbiy kuchlari soni qozonlik mudofaachilardan deyarli ikki barobar ko'p edi. Shunga qaramasdan, qozonliklar bosqinchilarga qattiq qarshilik ko'rsatadi, hatto Moskva qo'shinlari umidsizlikka tusha boshlaydi. Nihoyat, 1552-yilning 2-oktabrida Qozon zabt etiladi (Tatar milliyatchilari bu kunni tatar xalqi qatliom etilgan kun deb ataydi).

Yigirma ikki yoshli sar Ivan IV g'alaba bilan ortga qaytadi. Bu haqida G.Vernadskiy shunday yozadi: "29-oktabr kuni sar Moskva shahrida ruhoniyar, taniqli shaxslar va shahar aholisi tomonidan tantanavor kutib olindi. Aynan ana shu kundan boshlab Ivan IV ruslar va tatarlar o'rtasida "dahshatga soluvchi" ("Grozniy") sifatida tanildi. Ruslar o'z dohiylari, dushmanidan himoya qiluvchi ma'nosida uni "Grozniy" deb, tatarlar esa "Yovuz" deb atay boshladi. G.V.Vernadskiy ham ta'kidlaganidek, Ivan IV ga berilgan ilk turkiy-tatarcha laqab: "Yovuz", "Yovuz Ivan" edi. "Grozniy" laqabi ingliz va fransuz tillarida ham "terrible" shaklida tarjima orqali beriladi. Shu nuqtayi nazardan, o'zbek tilida ham, bizningcha, Ivan Grozniy emas, Yovuz Ivan deb aytilishi tarixiylik jihatidan ham to'g'ri bo'ladi, deb o'ylaymiz va quyida shunday qo'llaymiz.

ILK "XAVFSIZLIK XIZMATI"

1560-yili Livoniya ordenida rus qo'shinlari qozongan g'alaba Litva knyazligi, Polsha qirolligi va shvedlarning mazkur hududda faollashishiga sabab bo'ladi va tezda bosib olingan yerlar Litva knyazligi va shvedlar tomonidan qaytarib olinadi. Ustiga ustak, 1560-yili sarning xotini Anastasiya vafot etadi. Qahrga mingan Yovuz Ivan eng yaqin maslahatchilari, Saylangan kengash (Избранная Рада) a'zolari: ruhoniy Silvestr va tajribali qozonliklari: Aleksey Adashev, Andrey Kurbskiylarni ham An-

astasiya o'limida qisman aloqador degan mish-mishlarga ishonib, Silvestrni surgun qiladi, A.Adashev qamoqqa tashlanib, o'sha yerda vafot etadi, A.Kurbskiy Litva knyazligiga qochib o'tadi. Anastasiya o'limidan bir hafta o'tib, sar yana uylanish xohishini bildiradi va kabardin malikasi Kucheneysga uylanadi.

Livoniya yerlarida samarasiz janglar keyingi yillardayam davom ettiriladi. Bu orada Qirim xoni Davlat Keray Moskva davlatining bir necha shaharlariga bosqin uyushtirib, katta o'ljalari, asirlar bilan ortga qaytadi. Ivan IV va Boyarlar duması o'rtasidagi ziddiyat keskin tus ola boshlaydi. Duma, ya'ni boshqaruvchi hokimiyat vakillari sardan qatlarni kamaytirish, Livoniya jangini to'xtatib, Qirim tomon yuzlanishni talab qiladi.

Xullas, shu kabi sabablar Ivan IV ni oprichninani tuzishga undaydi. 1564-yili sar oilasi, kutubxonasi, davlat xazinasi va ramzlarini olib qo'qqidan poytaxtdan ko'p uzoq bo'lmagan Aleksandrovskeya Sloboda shaharchasiga ko'chib o'tadi. Tarixchi N.Ryazanovskiyga ko'ra, sar u yerdan turib Moskvaga ikki maktub yo'llaydi. Birinchisi bosh ruhoniy (mitropolit)ga bo'lib, unda sar o'z o'g'li Ivan Ivanovich foydasiga taxtdan voz kechganini, bunga uni Boyarlar duması, harbiy qumondonlar, ruhoniyarlar va amaldorlar bilan kelishmovchiliklar majbur etganligini yozadi. Ikkinchi maktub aholiga yo'naltirilgan bo'lib, unda sar xalqdan norozi emasligini aytadi. Ushbu maktublardan keyin jamiyatda boshbosdoqlik, aholi o'rtasida sarosima boshlanadi (*Nicholas V.Riasanovsky. Histoire de la Russie. Paris. 2005. 167-bet*). Aholi Boyarlar dumasiga qarshi isyon ko'taradi. Shu taxlit Yovuz Ivan ko'zlagan maqsadiga erishadi: xalq va ijroiya hokimiyat undan Moskvaga qaytib, ularga hukmronlik qilishini so'rashadi. Qachonki, ijroiya hokimiyatining barcha talablariga rozi ekanligini bildirgach, 1565-yilning fevralida sar Moskvaga qaytadi. Uning talablaridan biri esa — oprichninani joriy etish edi.

Xo'sh, oprichnina nima? Bu atama — "boshqa", "o'zga", "maxsus" kabi ma'nolarni bildiruvchi qadimgi ruscha "опричь" (hozirgi "прочь", "прочий") kabi so'zlarga o'zakdosh) so'zidan yasalgan bo'lib, oprichnina — mavjud davlat tizimlaridan tashqari boshqa bir tizim, faqat sarga bo'ysunadigan maxsus xizmat, sarning shaxsiy "xavfsizlik xizmati" edi. N. Ryazanovskiyga ko'ra, shu taxlit sar boshqaruv tizimini ikkiga bo'ldi. An'anaviy milliy boshqaruv tizimi "земщина" (ya'ni "yerga, hududga oid") ma'nosida deb, sarga bo'ysunuvchi maxsus xizmat esa "oprichnina" deb atala boshladi (*O'sha asar, o'sha bet*).

"Опричный двор", ya'ni "oprichniklar uyi"ning iqtisodiy ta'minot manbasini yaratish uchun ko'pgina shahar va tumanlar yerlari va daromadlari bilan oprichniklar ixtiyoriga topshirildi.

Oprichnina dastlab ming kishilik kuchli armiyaga ega edi, keyinchalik bu raqam 15 mingga yetdi. Xullas, sar oprichnina joriy etilgan dastlabki yillarda o'zini Boyarlar dumasini mag'lub etganday, xavfsizligini ta'minlaganday his etadi.

Oprichniklarning asosiy vazifasi sarga, davlatga qarshi kayfiyatda bo'lgan "xoin" shaxslarni aniqlash va ularni jazolashdan iborat edi. Lekin bu xizmatga yollanganlar ichida kamdan kam kishilar chindan ham sarga sadoqatli shaxslar edi, aksariyat kishilar, xususan chet elliklar, yaxshi daromad olish, mansabga erishish, boyish maqsadida bu xizmatga yollanar edi. Tarixchilarga ko'ra, oprichniklar maxsus qora kiyim kiyib, otlarining egarlariga itning kallasi va supurgi osib yurishar, bu ramzlari ularning sarga itday sodiqliklarini va "har qanday xoinlikni mamlakatdan supurib tashlaymiz", degan ma'noni bildirardi.

Oprichnina joriy etilgandan keyin sarga ayon bo'ladi, unga, vatanga xiyonat qilishga qodir "xoinlar" niho-yatda ko'p ekan. G.Vernadskiy yozadi: "Sar ularning hammasi haqida o'z josus va ayg'oqchilardan bilishi kerak edi, shubhasiz, ayg'oqchilar oprichninaning qanchalik "foydali" ekanini, o'z xizmatlarini urg'ulash, sarning nazariga tushish maqsadida xavfni oshirib-toshirib, bo'rttirib ko'rsatishar edi. Sar endi boyarlar va ruhoniyarlar o'rtasida ham unga qarshi fitna borligiga ishona boshladi. Ammo birorta ishonchli tarixiy manbada sarga qarshi fitna bo'lganligi aytilmaydi. Vaziyat juda og'ir, ko'p odamlar sarosimada, ko'pchilik mamlakatdan qochib ketishni o'ylar va qochqinlikka yuz tutganlar ham ko'p edi.

Oprichniklar xiyonatda gumon qilingan shaxslarni aybiga iqror etish uchun misli ko'rilmagan qiynoqlar qo'llashar, ko'pincha bunday tergov jarayonlarida sarning o'zi ham ishtirok etardi. "Aybdorlar" hatto oila a'zolari bilan jazolanar, ko'pincha, qatl etilardi. Oprichniklarga gumondor shaxsning mulkini talon-toroj etishga ruxsat berilgandi.

NOVGOROD OMMAVIY QIRG'INI

1569-yili Yovuz Ivanning amakivachasi knyaz Vladimir Staritskiy oprichniklar tomonidan sarga nisbatan fitnakorlikda gumon qilinib zaharlab o'ldiriladi. Aslida, V.Staritskiy hukmdor amakisiga eng sodiq shaxslardan biri, sar Qozonga yurish qilganda va ikkinchi marta, sar kasal bo'lganda vaqtincha uning vazifasini bajarib turgan, ayni paytda, boyarlar tomonidan taxtga munosib nomzodlardan biri sifatida ko'rilar edi. Bu esa Yovuz Ivanga ma'qul emas edi. V.Staritskiy o'limidan keyin oprichniklar tomonidan uning xotini va qizi, hatto qari onasi ham qatl etiladi.

Abduvohid HAYIT

(Davomi keyingi sonda.)

Ona tili va adabiyot

№	Savol	A	B	C	D
1.	Qaysi gapdaimloviy xatolikka yo'l qo'yilgan?	Bugun yu-mushlarim ko'payib ketdi, siz aytgan joygabora olmadim.	O'g'il bolalar ariqlarni tozaladilar, qizlar esa hovlini supur-dilar.	Sap-sariq qovunlarning xushbo'y hidi anqib tu-rardi.	Onam qo'y go'shtini o'z yog'iga qovurib berdilar.
2.	Qaysi gap tarkibida qaratqich kelishigi shaklidagi so'zgaqo'shilib kelgan ko'makchi qatnashgan?	Ertalabki choy ustidabiroz hangomalash-gach ham-mamiz yo'lga otlandik.	Kozimbek mashinani yo'lgachiga-rib, qishloq tomon yurdi.	Dard ila g'amdan qiz bechoraning rangi so-mon yanglig' sarg'aygan edi.	Axir baliq ham suvga intiladi, ko'kat yorug'lik sari bo'y cho'zadi.
3.	Qaysi ijodkor hukmdorlardan birigajo'natgan maktubida adolat ning qadrini ham, may ichmaslikning foydasini ham Muham-mad payg'ambar(s.a.v.)ning so'zlari bilan mustahkamlab: <i>"Bir soatlik adolat ikki dunyo — inson-lar va jinlar dunyosi ibodatidan yaxshiroqdir, chog'ir esa yara-masliklar onasidir, jami yomo-liklar undan tug'iladi, barcha yaxshilik va yomonlik bu ikki narsa ichiga kiradi"</i> , — deya tushuntiradi?	Alisher Navoiy	Ogahiy	Nosiruddin Rabg'uziy	Imom al-Buxoriy
4.	Ko'p tilni bilish bitta qulfini ocha oladigan bir nechta kalitga ega bo'lshdir. Ushbu gapdagi tarkibidajarangsiz lab undoshi qatnashgan so'zlar qaysi turkumgaoid?	ravish, ot	ravish, fe'l, ot	fe'l, ot, ol-mosh	ot, olmosh
5.	Yaxshi kitoblarni o'qish o'timish zamonlarning dono kishilari bilan hamshuhbat bo'lshdir. Ushbu gap haqidaberilgan qaysi ma'lumot to'g'ri emas?	Gapdahokim qismi hol va-zifasidakelgan aniqlovchili so'z birikma-lari qatnashgan.	Gapdahokim qismi kesim vazifasidakelgan to'ldiruv-chili so'z birikmasi qatnashgan.	Gapdahokim qismi to'ldiruv-chi vazifasi-da kelgan aniqlovchili so'z birikma-lari qatnashgan.	Gapdahokim qismi ega vazifasidakelgan to'ldiruv-chili so'z birikmasi qat-nashgan.
6.	Qaysi gapda hokim qismlari ega va to'ldiruvchi vazifasida kelgan aniqlovchili so'z birikmalari qatnashgan?	Ora-chora uzodan kelgan bola yig'isi bu tinchlikni buzadi.	Shiroq shohning ishonchsizlik ko'zi bilan qarayotganini fahmlab, o'z so'zining to'g'riligini isbotlashga kirishdi.	Kimdir shun-day kichkina teshikdan ho'kiz sig'ishigaql ishonmasli-gi to'g'risida kishilargagap ma'qullaydi.	So'z — inson qudratining qo'mondoni, u — hayotning buyuk quroli.
7.	Tarkibida sifat, ot vafe'l turku-miga oid yasamaso'zlar ishtirok etgan gapni aniqlang.	Ertalabki choy ustidapicha hangomalash-gach ham-mamiz yo'lga otlandik.	Shoirning qalbi samimiy vabeg'ubor tuyg'ulardan oziqlansa, uning ijod daraxti gurkirab bo'y cho'zadi.	Tal'at shi-mining cho'ntagidan taroq olib, sochini tekis-larkan, tag'in jilmaydi.	Endi uni harbiy mashq vata'limning mashaqqatli sinovlari, yangi kasb, yangi do'stlar kutmogda edi.
8.	Faqat hokim qismiginayasama so'z bilan ifodalangan boshqaruvi so'z birikmasi qatnashgan gapni aniqlang.	Kitob bilan do'stlashgan insondan yomonlik chiqmaydi.	Mevali daraxtga tosh otadilar.	Darhaqiqat, shoirning yuragi sof tuyg'ulardan oziqlanadi.	Sezgir kitob-xon kichik soxtalikni ham darrov fahmlaydi.
9.	<i>Shunchaki sevilmoq — bastiqarolik. To'la tole uchun bu kemlik, bu kam. Mening qalbim shunday sevgiga molik:</i> <i>Bir charsillab yonay, so'ngra so'nsam ham.</i> Ushbu she'riy parchada qatnashgan yasama fe'l qaysi gap bo'lgi vazifasida kelgan?	hol	kesim	aniqlovchi	ega
10.	Quyidagi berilgan so'zlardan qaysilari to'g'ri yozilgan? 1) chehra; 2) saxna; 3) xovuz; 4) tufha; 5) muxtoj; 6) suhbat	1, 4, 6	2, 3, 5	1, 2, 5	1, 3, 6
11.	<i>Bilimdonlikning sir-u asrori g'ayrat hamda matonat bilan o'qish va o'rganishdadir.</i> Ushbu gapdagi yordamchi so'zlar haqidagi qaysi ma'lumot to'g'ri?	Gapda ko'makchi va bog'lovchilar ishtirok etgan.	Gapda 2 ta ko'makchi ishtirok etgan.	Gapda faqat bog'lovchilar ishtirok etgan.	Gapda 2 ta vazifadosh bog'lovchi ishtirok etgan.
12.	Qaysi gapdaholatgataqliqni bildirgan so'z qatnashgan?	Olisdaiyit-yilt nur sochayot-gan chiroqlar tunga o'zgaacha shukuh berardi.	Tongda ari gulga so'zlar g'uv-g'uv, Guljonim, asaling ber, sog'indim-ku!	Allakim ship-ship qadam bosib, ayvon labiga kelayotgandek bo'lardi.	Jimirlab oqayotgan suvga tikilib xayollarga berildi.
13.	Qaysi javobdasof zidlov bog'lovchisi ishtirok etgan?	Yosh Far-hodning fikri quyosh kabi yorug', lekin ko'ngildagi ravshanlik un-dan ham ortiq.	Biz o'sha o'yinlar-da-faqat jismonan emas, balki ma'naviy jihatdan ham chiniquar ekanmiz.	Nega endi natijalargabaho berishadi-yu, sababini tek-shirib ko'rish-maydi?	Bir kuni ke-chasi bir hiyla o'ylab chiq-dim-da, erta turgach eski maktab sari jo'nadim.
14.	Quyidagi qaysi ma'lumot Musa Jalil hayoti vajodigaoid?	Uning asir-likdava tutqunlik-dayozgan she'rilaridan iborat "Moabit daf-tari" to'plami mavjud.	Derjavin uning she'rilarini eshitib buyuk shoir bo'lajigini bashorat qiladi.	Jukovskiy unga "G'olib sho-girda mag'lub ustozdan", — degan yozuv bilan o'z por-tretini sovg'a qiladi.	Oq podshoh sharafigashe'r yozishdan bosh tort-ganligi sababli intizomiy batalyonga jo'natilgan.
15.	Abayning "Naqliyasozlar" ("Nasihatlar") asari kim tomoni o'zbekchagatarjimaqilingan?	Nosir Fozilov	Asil Rashidov	Usmon Qo'chqor	Nizom Komil
16.	Qaysi qaytorda Ibroym Yusupovning o'zbek tilida nashr etilgan kitoblari berilgan?	"Buloqlar qay-naydi", "Oltin qirg'oq", "Dala armonlari", "Cho'l to'ng'ayi"	"Qirg'iz", "Aktrisa-ning iqbol", "Umirbek laqi", "Nasihatlar"	"Akatsiyagula-gan joyda", "G'ilamchi xotin haqida haqiqat", "Turalar", "Azim rivoiyati"	"Kun chiqish yo'lovchisiga", "Qoraqalpoqni ko'p maqtamang ko'zimcha", "Naqliya-so'zlar"
17.	O'tkir Hoshimovning hikoyalari qaysi javobdaberilgan?	"Urushning so'nggi qurboni", "Muhabbat"	"Dunyoning ishlari", "Oltin zanglamas"	"Nur borki, soyabor", "Tushdakech-gan umrlar"	"Odamlar nima derkin?", "Odam bo'lsh qiyin"
18.	Qaysi javobdagi gaplar juftligida ajratib ko'rsatilgan so'zlar o'zaro shakldosh so'zlar hisoblanmaydi?	Maktabda "O'tkir zehni-lar" musobaqisi bo'lib o'tdi. Uning o'tkir boltasi bo'lsa-yu, shu qurigan daraxtni chopib tashladi.	Hech bo'lma-ganidan ko'ra kech bo'lgani yaxshi. Bir qoshiq qonidan kech bu bechoraning.	Raqib darvozasi-ga ketma-ket to'p kiritildi. Ayol stoldagi bir to'p xatni olib, ko'z yugurtirdi.	Bir yil ichida yigitning bo'yi ancha o'sdi. Bog'dagi gul-larning muattar bo'yi kishiga huzur bag'ish-laydi.
19.	Qaysi gapda uchta yasama fe'l qatnashgan?	Qiz cholg'a ya-qinlashib salom berdi. U loqayd-gina alik oldi.	Usta temirni cho'g'ga solib bolg'alaydi, cho'zadi, yassilaydi.	Dunyoda pok odamlar ko'pay-sa, nopok odam-lar shunchalik kamayadi.	Izg'irindan ko'zlar yosh-landi, oyoq ostidagi qor g'irchillaydi.
20.	<i>U Farhodning otabegi, ya'ni tarbi-yachi-ustoz edi. U to'rt qasr qurilishiga ma'mur etib tayinlanadi.</i> Ushbu ma'lumot "Farhod va Shirin" dostonidagi qaysi qahramon haqida?	Mulkoro	Suqrot	Buzurg Ummid	Bahrom
21.	<i>Tugangan fahm etib umri baqosin, Sovug' oh urdi yod aylab atosin. Anosi ham ko'zi oldig'a keldi, Ko'zidin ikki qonlig' rud ochildi.</i> Ushbu misralardaNavoiy "Xamsa"sidadagi umri tugab bora yotganini fahm etib, ota-onasini yod etgan qaysi qahramon holati ifoda etilgan?	Farhod	Suhayl	Shirin	Mehr
22.	Qaysi javobdaZavqiyning "Ajab ermas" she'ri haqida ma'lumot berilgan?	Ushbu she'rda shoirning O'zbekiston gerbidagi tasvirni yod-ga soluvchi "boshlar uzra soyalar solsun, Humo yetkur" kabi shoirona bashorati o'rin olgan.	Ushbu she'rda duno-y omonat bino-ga, bo'yi, vafosi yo'q gulshanga, jafakor tu-ban ayyoraga o'xshatildi. Uningo'ngil berib aldanib qolmaslikka chaqiradi.	Ushbu she'r-ning birinchi bandida shoir o'zini bo'stonidan adashgan sho'ridabul-bulga o'xshatadi. Maqta'da o'z taxallusi-gaham izoh berib o'tadi.	Ushbu she'r g'azal shak-lidayozilgan bo'lib, tabiat lirikasining go'zal namunasi sanaladi. Unda shoir nav-ro'zni madh etadi. Ko'klam go'zalligi islo-miy tushuncha-lar vositasida tasvirlanadi.
23.	Quyidagi qaysi she'r Ogahiy qalamigamansub?	"Dahr uyi bunyodikim, suv uzradur, mahkam emas" tarji'bandi	"Manam sho'ridabul-bul" muxam-masi	"Ajab ermas" muxammasi	"Surmadin ko'zlar qaro" g'azali
24.	Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" asari haqidaberilgan ma'lumotni aniqlang.	Asardan "Agar arslon itlarga bosh bo'lsa, itlar arslonga aylanadi, lekin it arslonlarga yetakchilik qilsa, arslon-lar itlar kabi bo'lib qoladi" mazmunidagi misralar o'rin olgan.	Ushbu asarda mavzu biror voqeani hikoyaqil-ish asosida emas, balki muallif fikr-mulohazalari-ning bayoni tarzida yori-tiladi vahar bir maqolat so'ngida hikoyayoki masal keltiriladi.	Ushbu asar 3 qismgabo'lin-adi. Uning uchinchii qismi turli foydali kuzatishlar vamisollar haqidadir.	Ushbu asar payg'ambar-lar hayotini hikoyaqiluv-chi nasriy didaktik asardir.
25.	Majhul nisbatdagi fe'l bilan ifodalangan kesim qatnashgan gapni aniqlang.	Bayram arafasida mahallamiz-dayangi to'yxona ochildi.	U qilgan ishlari-ni o'ylab, vijdon azobida qiynaldi.	O'zligini yo'qotgan xalq boshqa bir xalqqa qo'shilib ketadi.	Yuk orqala-gan, og'ir qoplar ostida ikki bukilgan aravakashlar ko'rinar edi.

(Davomi keyingi sonda.)

Fransuz tili

№	Savol	A	B	C	D
1.	Trouvez le nom qui diffère d'après le genre.	vache	mouton	cheval	âne
2.	Trouvez le nom qui diffère d'après le genre.	poule	coq	lapin	bœuf
3.	Trouvez le nom qui diffère d'après le genre.	réveil	horloge	montre	pendule de bureau
4.	Trouvez le nom qui diffère d'après le genre.	confiture	beurre	raisin	sucré
5.	Choisissez le temps qui convient. Je ... tard ce soir.	rentrerai	rentrera	rentreras	rentrerait
6.	Choisissez le futur simple. Les enfants ... ce médecin. Choisissez le futur simple.	aimeront	aimerions	aimeraient	aiment
7.	Tu ... le beurre et les œufs du réfrigérateur l'heure à l'avance.	sortiras	sortira	sortirais	sors
8.	Choisissez le futur simple. Quand ... -vous vos devoirs? Choisissez la forme correcte du verbe.	ferez	feriez	faites	faisiez
9.	Ce sont les prunes que tu ... t'ont rendu malade.	as mangées	as mangée	as mangés	as mangé
10.	Choisissez la forme correcte du verbe. L'adversaire qu'elle ... était de première force.	a affronté	ai affronté	as affronté	ont affronté
11.	Choisissez la forme correcte du verbe. La sirène que vous ... sonne le premier mercredi de chaque mois. Choisissez la variante correcte.	avez entendue	avez entendues	avez entendu	avez entendus
12.	Mets tes choses sur ce rayon-ci, et moi, je mettrai les miennes sur ... Choisissez la variante correcte.	celui-là	celle-là	celles-là	celui-ci
13.	Je passerai au bureau ... travaille Lise. Choisissez la variante correcte.	où	que	qui	dont
14.	J'ai passé quelques heures en ville ... je ne connaissais personne. Choisissez la variante correcte.	où	que	qui	dont
15.	J'attends l'heure ... nous irons au concert. Choisissez la variante correcte.	où	que	qui	dont
16.	Nos enfants rentrent de vacances demain, et ... reviennent dimanche.	les leurs	le vôtre	les nôtres	les miennes
17.	Choisissez la variante correcte. Votre appartement est moins bruyant que ...	le sien	la mienne	le vôtre	la sienne
18.	Choisissez la variante correcte. ... tes devoirs, tu n'apprendras rien.	En négligeant	Négligeants	Négligente	Négligé
19.	Choisissez la variante correcte. ... les lois, tu ne fais pas ton devoir. Choisissez la variante correcte.	En violant	Violante	Violer	Violé
20.	On progresse bien dans l'étude d'une langue étrangère ... le plus possible.	en parlant	parlant	parlé	parler
21.	Choisissez la variante correcte. Il va montrer ... album à son professeur.	cet	cette	ces	celle
22.	Choisissez la variante correcte. Savez-vous à quoi sert ... instrument?	cet	ces	cette	ce
23.	Choisissez la variante correcte. ... fermier va au marché avec son vieux cheval.	Ce	Celle	Cette	Celui
24.	Choisissez la variante correcte. ... gendarme m'a demandé mon permis de conduire.	Ce	Cet	Cette	Ces
25.	Choisissez la variante correcte. Il est un très bon spécialiste, quand il y a ... problème, tout le monde demande son aide.	un	le	la	une
26.	Choisissez la variante correcte. ... lundi, beaucoup de magasins sont fermés en France.	Le	-	Un	La
27.	Choisissez l'article défini qui convient. Mon mari a choisi ... pantalon blanc.	le	un	une	la
28.	Choisissez la variante correcte. ... rose est une fleur ornementale.	La	Un	Le	Une
29.	Choisissez la variante correcte. Il travaille (beaucoup) que moi.	plus	le plus	beaucoup	plus beaucoup
30.	Choisissez la variante correcte. Les étudiants sont (sérieux) que les étudiantes.	plus sérieux	moins sérieuses	les plus sérieux	aussi sérieuse
31.	Choisissez la variante correcte. Le français est (difficile) que l'anglais.	plus difficile	le plus difficile	la moins difficile	les plus difficiles
32.	Choisissez la variante correcte. Le gâteau est (bon) que la tarte.	Le gâteau est meilleur que la tarte.	Le gâteau est pire que la tarte.	Le gâteau est mieux que la tarte.	Le gâteau est le meilleur que la tarte.
33.	Choisissez la variante correcte. N'oubliez pas d'apporter des fleurs à sa femme, elle ... adore.	les	leur	leurs	en
34.	Remplacez les pronoms soulignés par les noms convenables. Je les leur ai montrés.	J'ai montré les photos à mes parents.	J'ai montré la photo à mes parents.	J'ai montré les photos à mon père.	J'ai montré la photo à ma mère.
35.	Remplacez le pronom souligné par le nom convenable. Pensez-vous à eux?	Pensez-vous à vos enfants?	Pensez-vous à votre enfant?	Pensez-vous à ma fille?	Pensez-vous à votre fils?
36.	Remplacez les pronoms soulignés par les noms convenables. Nous allons les leur montrer.	Nous allons montrer les alentours à nos invités.	Nous allons montrer les alentours à notre invité.	Nous allons montrer le sapin à nos invités.	Nous allons montrer cette image à nos invités.
37.	Choisissez la variante correcte. C'est ... qui suis venu le premier.	moi	tu	il	ils
38.	Choisissez la variante correcte. Prends les livres ... tu auras besoin.	dont	que	où	qui
39.	Choisissez la variante correcte. Voilà ... il faut commencer.	par quoi	de quoi	à quoi	sur quoi
40.	Choisissez la variante correcte. Je mets mon livre sur la table autour ... se trouvent mes amis.	de laquelle	à laquelle	auquel	dont

Lisez le texte et faites quatre devoirs d'après celui-ci.

Dans la vie musicale de Paris, une place importante est toujours revenue à l'Opéra, "théâtre total", par excellence, réunissant la musique, le texte, les décors, le mouvement, le geste. Par sa nature même, cette forme artistique est propre à initier le grand public, les grandes masses populaires, à la musique. Cet art est présenté par deux théâtres à Paris - l'Opéra de Paris et l'Opéra Comique - qui forment la Réunion des Théâtres Lyriques Nationaux, rattachée au ministère de la Culture, dotée de l'autonomie financière, subventionnée par l'Etat. L'Opéra de Paris (son titre officiel est Académie Nationale de Musique) occupe depuis 1875 le magnifique Palais Garnier, construit par Charles Garnier, place de l'Opéra. Le théâtre est servi par une grande compagnie d'acteurs d'opéra et de ballet, par un orchestre, un chœur, un corps de ballet excellents. L'Opéra de Paris qui remonte à 1671 a toujours été un théâtre de consécration, au répertoire composé essentiellement d'œuvres nationales et étrangères classiques d'époques passées.

Toutes les tentatives de renouveau dans le répertoire courant, par de nouvelles créations scéniques d'après les œuvres musicales modernes, se heurtent à l'opposition du public bourgeois conservateur. Les goûts traditionnels de celui-ci le tiennent à l'écart de la nouvelle musique contemporaine dont le langage insolite et difficile lui est étranger.

41.	Choisissez la phrase qui correspond bien au sens du texte.	L'Opéra de Paris est doté de l'autonomie financière et subventionné par l'Etat.	L'Opéra de Paris ne joue pas une place importante dans la vie musicale de Paris.	Académie Nationale de Musique est le titre officiel de l'Opéra Comique.	L'Opéra de Paris occupe le Palais Garnier depuis mille huit cent soixante-quatorze.
42.	Choisissez la suite correcte. L'Opéra de Paris et l'Opéra Comique...	forment la Réunion des Théâtres Lyriques Nationaux.	se trouvent à Bordeaux.	sont subventionnés par eux-mêmes.	ne sont pas rattachés au ministère de la Culture.
43.	Choisissez la phrase qui ne correspond pas au sens du texte.	Le public bourgeois conservateur a bien accepté toutes les nouveautés dans le répertoire courant.	Le Palais Garnier est construit par Charles Garnier.	Le répertoire de ce théâtre est composé d'œuvres nationales et étrangères classiques d'époques passées.	L'opéra de Paris remonte à mille six cent soixante-onze.
44.	Choisissez la suite correcte. Les goûts traditionnels du public bourgeois conservateur ...	tiennent le répertoire du théâtre à l'écart de la nouvelle musique contemporaine.	changent de temps en temps par rapport au répertoire.	prétendent des œuvres musicales modernes.	permettent d'enrichir le répertoire du théâtre avec la nouvelle musique contemporaine.

Lisez le texte et faites quatre devoirs d'après celui-ci.

Personne ne prend l'examen avec autant de sérieux que l'étudiant. Il oublie qu'il était amoureux, écrivait des vers: il oublie de manger, de se raser, de changer de chemise, il oublie de respirer, il oublie de marcher... Pourquoi cette ferveur? Parce que l'étudiant ne joue pas seulement ses vacances, sa bourse, son séjour à la Cité (qui expulse au deuxième échec), son avenir, mais sa raison d'être même. Jusqu'à la dernière minute, Catherine picore des graines de savoir. Elle a déjà présenté deux certificats: celui d'histoire du XXe siècle et celui de la géographie humaine. Contrairement à ses prévisions, elle a réussi le premier et failli être cotée au second. Le professeur de géographie humaine avait coupé un éloquent plaidoyer de Catherine en faveur de la nationalisation du sol par un: "Citez-moi quelques faits concrets". Catherine avait gardé le silence. Il tendit la perche d'une seconde question: "Parlez-moi du développement de l'industrie automobile en Italie". Catherine s'accorda le temps de respirer. L'industrie automobile la rassura peu à peu; au bord de sa paupière, la larme sécha et elle se surprit à exposer, la courbe de production des diverses grandes marques. Lorsqu'elle se tut, le crayon du maître glissa lentement à côté de son nom: "Un huit, devina Catherine, je suis sauvée".

45.	A quel échec expulse-t-on de la Cité Universitaire?	Au deuxième échec	On n'expulse pas	Au quatrième échec	Au troisième échec
46.	Quelle période de la vie des étudiants est décrite dans le texte?	La période des examens.	Le stage industriel.	Les vacances d'hiver.	Les travaux pratiques.
47.	Quelle question a sauvé Catherine?	Sur l'industrie automobile en Italie.	Sur la nationalisation du sol.	Sur l'histoire du XX siècle.	Sur la littérature française.
48.	Choisissez la phrase qui correspond bien au texte.	Ce sont seulement les étudiants qui prennent l'examen au sérieux.	Au troisième échec on expulse l'étudiant de l'université.	Pendant les examens les étudiants aiment écrire des vers.	Un éloquent plaidoyer de Catherine a été coupé par un inconnu qui est entré dans la salle d'étude.

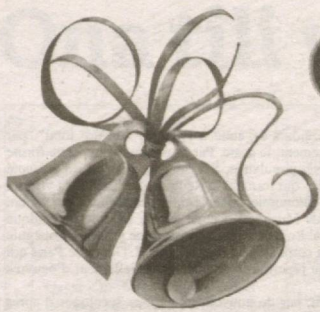
Lisez le texte et faites quatre devoirs d'après celui-ci.

Ce matin la maîtresse nous dit que dans le cadre d'une grande enquête menée parmi les enfants des écoles des reporters de la radio vont venir nous interviewer. Alors, la maîtresse nous explique que des messieurs de la radio viendront nous poser des questions, qu'ils font ça dans toutes les écoles de la ville et qu'aujourd'hui c'est notre tour. Ça nous a énervés de savoir qu'on va parler à la radio, la maîtresse tape avec sa règle sur son bureau plusieurs fois pour pouvoir continuer à nous faire la leçon de grammaire. Et puis la porte de la classe s'ouvre, et le directeur entre avec deux messieurs.

- Mes enfants, dit le directeur, c'est un grand honneur pour notre école de recevoir la visite de la radio. Je suis sûr que vous aurez un sentiment de responsabilité.

Alors, un des messieurs nous dit qu'il va nous poser des questions sur les choses que nous aimons faire, sur ce que nous lisons et sur ce que nous apprenons à l'école puis il prend un appareil dans sa main et il dit: "Ceci est un micro. Vous parlerez là-dedans, bien distinctement, sans avoir peur car tout ceci est enregistré."

49.	La visite de qui a annoncé la maîtresse?	La visite des reporters de la radio.	La visite des parents des élèves.	La visite de l'inspecteur.	La visite des médecins.
50.	Quelles questions devaient poser des reporters?	Sur les loisirs des enfants et leur vie à l'école.	Sur la maîtresse de cette classe.	Sur les familles des enfants.	Sur la vie dans la ville.
51.	Quelle phrase n'appartient pas au texte?	Le directeur parle au micro bien distinctement.	Les élèves ont été énervés de savoir qu'on va parler à la radio.	La maîtresse tape avec sa règle sur son bureau plusieurs fois.	La porte de la classe s'ouvre, et le directeur entre avec deux messieurs.
52.	Qu'est-ce que la maîtresse a fait pour continuer la leçon de grammaire?	Elle a tapé avec sa règle sur son bureau.	Elle a parlé au micro bien distinctement.	Elle a tapé du pied plusieurs fois.	Elle a écrit la règle au tableau.

Birinchi stipendiya

Talabalik kunlarim boshlanganiga ancha bo'ldi. Bugun xuddi universitetimga birinchi kelgan kunimday xursandman.

Chunki birinchi stipendiyamni oldim. Ochig'i, stipendiya olsam, unga-bunga ishlataman deb kundalik xarajatlarimning ro'yxatini tuzgandim. Kursdoshlarim bilan stipendiya olgan kunimiz biror joyga borib nishonlashga kelishgandik. Ayni damda o'qishga kirsam, ota-onamning ishonchini oqlayman, deb o'zimga bergan va'dalarim esimga tushyapti. Mana, intiq kutilgan kunlar ham keldi. "O'yla, Yulduz, o'yla. Kursdoshlaring bilan aylanishga chiqib shaharning qimmat qahvaxonalaridan birida o'qishga kirganingni yuvasanmi yoki stipendiyangni bilim olishga sarflaysanmi? Lekin unutma, bir marta-ku, degan narsa keyingi gal ham bo'lishi mumkin".

Qo'limdagi bu ishonch pullarini endi behuda sarflashga yo'l qo'ymayapti. Aslida, bu ishonchga munosibmanmi? Shu kungacha yetib kelishimda menga kimlar madad bo'ldi? Ushbu savollar xayolimda tinmay aylanayapti. Bu savollarning yechimini ham topdim va ota-onamga, ustozlarimga birinchi stipendiyamdan sovg'a olishga qaror qildim. Axir, bugungi mening xotiramda o'chmas bo'lib muhrlanuvchi kunning asl sababchilari ular emasmi? Kitob do'konidan kichikroq bo'lsa-da kitob sotib olib, ularning har biriga "Birinchi stipendiyamdan sovg'a", deb yozib ham qo'ydim. Sovg'a egalari buni ko'rib qanchalik quvonishar ekan-a?!

Yulduz O'ROLOVA,
O'zJOKU talabasi

U kunni unutmayman

Bundan o'n yil oldin maktabga ilk bor qadam qo'ygandim. Kechagidek esimda, osha kuni tong sahar turib oyim ikkimiz ilk oqish kuniga tayyorlangandik. Chiroyli shim, oq ko'ylak, kostyum va akamning galstugi...

Kiyinib bo'lgach maktab tomon dadil qadam bilan yurgandik. Yo'l bo'yi maktab haqida o'ylardim. Maktab darvozasidan kirishim bilan ko'zim kostyum-shim kiygan, qo'llarida gul bilan bir safda turib madhiya aytayotgan bolalarga tushdi. Hamma narsa yaxshi ediku-ya, lekin

shu payt oyog'imni nimadir chaqa boshladi. Shunaqangi achishardiki, o'sha payt yig'lab yuborayozdim. Chiroyli artilgan tuflimni yechib, ichida biror hashorat yo'qmikan deya tekshirib ko'rdim. Hech narsa yo'q. Oyog' kiyimimni kiyaman, yana chaqadi. Og'riq borgan sari kuchayib boraverdi. Ilk bor borgan maktabim (Sirdaryo viloyati Guliston shahridagi 7-maktab) rahbari devor qo'shni-miz edi. Shuning uchun oyim direktor, ma'naviyatchi va shoira Halima Xudoyberdiyeva bilan o'tirgandik. Ishonazimni, o'sha yerda baland ovoza yig'lab yubordim. Chunki yungan sarim nimadir oyog'imni chaqaverardi. Hammaning nigohi men-ga qaratilgan. Direktor Ravshanoy

opa meni oldilariga chaqirib, nega yig'layapsan deganda jahl qilib javob bermagandim (nega jahl qilganman, o'zim ham tushunmayman). O'shanda direktor yuqori sinfda o'qiydigan bir bolani chaqirib qo'limga qo'ng'iroq tutqazgandi. Men esa yuqori sinf o'quvchisining yelkasida turib birinchi qo'ng'iroqni chalganman. Tadbir tugagach, uyga zo'ng'a yetib bordim. Oyog' kiyimim yangi bo'lgani uchun qisgan ekan. Men buni yo'l bo'yi sezmagandim. Maktab hovlisiga yetganda esa oyog'imning "bardoshi" tugagan bo'lsa kerak. O'shanda maktab direktorimiz yig'layotgan bolani — meni mehribonlik bilan yupatganini hech qachon unutmasam kerak. Hozir ham har yili birinchi qo'ng'iroq tadbirlarida 1-sinf o'quvchilarga qarab o'sha kunga qaytgim keladi.

Azizbek ABDUMALIKOV

Shukronalik

Doim tabassum qilishga harakat qilaman. Chunki yuzida tabassum qalqib, xursand bo'lmay yurganlar qancha? Bu kunlarni g'animat bilib yashash kerak. Siz ertalab sog'-salomat ko'zingizni ochdingiz. Ammo kechqurun yotib, ertalab ko'zingni ochmayotganlar qancha?

Ba'zida o'mimizdan turib, kerakli narsamizni olishga erinchoqlik qilamiz. O'shanda vaqtlarda kimlardir oyoqlarida turishni, qadam bosishni necha yillab orzu qilib yashashni xayolimizga keltirmaymiz.

Doim bir tomonga tikilib turish qanchalar qiyin? Siz ham bir xil holatda uzoq vaqt turolmaysizmi? Ming afsuski, birovnig yordamisiz jismoniy vaziyatini o'zgartirilmaydiganlar ham bor. Shunday bo'lsa-da, ular qalbidagi umid uchqunlarini so'ndirishmaydi. Dunyoga kulib boqishadi. Jismoniy imkoniyati cheklangan insonlar orasida jahon chempionlari ham bor. Ayniqsa, paralimpiya o'yinlarini ko'rganimda cheklangan imkoniyatidan cheklanmagan darajada foydalanyotgan sportchilarning matonatiga qoyil qolaman. O'zimga savol beraman: "Senga nima yetishmaydi?" Ha, chindan ham, to'rt mucham sog' ekan nega harakat qilmasligim kerak? Siz-chi?

Madina BOTIROVA,
Romitan tumanidagi 23-IDUM
8-sinf o'quvchisi

Baxt

— Siz baxtlimisiz?
— Albatta.
— Nima uchun?
— Chunki yonimda ota-onam bor.
— Shuning o'zi insonning baxtli bo'lishi uchun yetarli?
— Bugun erishgan barcha muvaffaqiyatlarimga Ularning duosi sabab!

Sadoqat TOJIYEVA,
Qiziltepa tumanidagi 27-maktabning
Yoshlar ittifoqi faoli

Qo'ng'iroq chalinguncha

"G'uncha" jurnalida e'lon qilingan "Javondagi oftobim" tanlovining g'olibi bo'ldim. Jurnal bosh muharriri Dilfuza Shomalikovaning iliq so'zlari bilan faxriy yorliq va sovg'alarni qabul qilar ekanman, "Ma'rifat" gazetasi bosh muharriri Husan Karvonli qolimni tutib, "G'uncha"ning etagini mahkam tut, sen ham men kabi bosh muharrir bo'lasan..." deb tilak bildirdilar.

"...Men kabi bosh muharrir bo'lasan!"

Qaytishimda dadam qadimiy eski shahar, Ark muzeyini tomosha qildirdi. Kutilmaganda Ark oldida karnay-surnay ovozlari yangrab, sayil boshlanib ketdi. Bu mening bolalik xotiralarim, ushbu ajoyib kunni hech qachon unutmayman.

Shu kunlarda Oybekning "Bolalik xotiralarim" qissasini o'qiyotgan edim. Yozuvchi bir o'rinda "Bizning bolalik hayotimiz bo'sh, bema'ni, zeriktirgich, qayg'u-alanga to'la bir hayot bo'lgan..." deb yozadi. Oybek kechirgan bunday bolalik o'sha paytlari yurtimizning har burchagidagi kichikintoylar boshiga tushgan. Ayniqsa, bugun mana shu xalqimiz tarixidan so'zlaguvchi muzeylarni aylanib bunga ishonch hosil qildim. Shuningdek, bu asar-

ni o'qib tariximizda qo'llangan ko'plab qadimiy so'zlar, ya'ni ovqat, kasb-kor, o'yin nomlari, kiyim-kechak, uy-joy nomlarini bilib oldim. Musoning Turg'un bilan qadrdon do'stligi ham juda ajoyib tasvirlangan. Beg'ubor orzular bilan ilm-ma'rifatga intilgan adib, yangi maktabga qadam qo'yarkan, qissasini davr qaynoq, jangovar davr deya yakunlaydi. Hozirgi davrimiz esa axborotlar, kompyuter asridir. Bu asarni o'qigan kitobxon bir zum bo'lsa-da, o'z qalbiga o'z bolaligiga, nazar tashlaydi. Shukronalar, ulkan maqsadlar bilan kelajakka intiladi. Chunki o'zim ham bu kitobdan shunday taassurot oldim.

Sultonali RUSTAMOV,
Shofirkon tumanidagi
40-maktab o'quvchisi

Izlanishda davom etamiz

Toshkentga kelganimizga ham olti oydan oshdi. Har kuni darsdan so'ng kursdoshlar bilan shaharning g'alag'ovur ko'chalarini poyi-piyoda kezamiz.

Maqsad ertangi dars topshiriqlarini bajarish oldidan biroz miyaga dam berish, yo shunchaki shahar manzarasini zavqlanib tomosha qilmoq bo'lsa, go'rgaku-ya, biz yo'limizda biror hamyonbop yemakxona uchrab qolarmikan, degan ilinjda "sayr-u sayohat" qilamiz.

Intilganga tole yor deganlaridek, "Askia" bozori yonidan donasi 750 so'm bo'lgan kartoshkali somsa topildi. Quvonchimizning cheki yo'q. Universitetimiz oshxonasida 2 dona somsa olishimiz mumkin bo'lgan pulga yangi manzilimizda 4 ta issiqqina somsa-yu, olcha sharbati xarid qildik.

Avtobus chiptachisida 100 so'm qaytimni ham tashlab ketmaydigan biz talabalar, universitetimiz oshxonasidagi mahsulotlar narxi tushirilmaguncha shahar bo'ylab izlanishda davom etamiz.

Shahribonu RAHMATOVA,
O'zJOKU talabasi

Vaqtliroq qo'ng'iroq qilish kerak!

- Assalomu alaykum, 75-uy shumi?
- Ha.
- Tez yordam chaqirgan ekansiz. Mana keldik.
- Qachon chaqirganmiz?
- O'tgan oyning o'rtalarida, adashmasam.

Shahboz QAHHOROV,
O'zJOKU talabasi

Sahifani Charos YOQUBOVA tayyorladi.

So'rab ko'rdim tabiblardan...

Qandli diabet va ro'za

Assalomu alaykum, qadrli mushitariylar! Xalqimiz sog'lik bebaho boylik deb bejiz aytmagan. Issiq jon. Biror joyingiz xastalansa, butun olam ko'zingizga qorong'i ko'rinish ketadi. Qanday qilib bo'lmasin, dardingizga davo topishga harakat qilasiz. Kimdir shifokorga, yana kimdir tabibga murojaat qiladi. Yurtimizda tibbiyot sohasi kundan kunga rivojlanayapti. Bunga hozirgi mushkul damlarda o'z ko'zimiz bilan guvoh bo'lib turibmiz. Shu bilan birga tuprog'ida o'sgan har giyohi ming darga davo bo'lgan yurtimizda necha asrlardan buyon yashab kelayotgan xalq tabobati ham to'xtab qolgani yo'q.

Sizdan kelgan takliflarni inobatga olib "So'rab ko'rdim tabiblardan..." nomli bir rukn tashkil etishga qaror qildik. Bu ruknda salomatlikka oid savollarga O'zbekiston Xalq tabobati akademiyasi a'zosi, tabib O'rol O'zbek javob beradi.

Savol: Qandli diabeti bor ro'zadorning taomnomasi qanday bo'lishi kerak?

Javob: Qandli diabetga yo'liqqan odamlar-ga ulardagi pankreatitga mos kelmagani, hazmi og'irligi, qolaversa issiqdigi (qand dardi buyrak-dagi issiqlik oshib ketishidan kelib chiqadi) sabab guruhli ovqatlar tavsiya etilmaydi.

Xonadon tovug'i (qabziyati bo'lsa, jo'ja-xo'roz)dan tayyorlangan sho'rva; pankreatiti kuchli bo'lsa (qon bosimi bo'lmasa), qo'y go'shtli sho'rva va dimlama; sovuqligi oshmagan, bo'g'in og'riqlari-yu nevrozi va ich yaralari bo'lmasa, qatiq; ich qotishi bo'lmasa, qovoq ko-liti va moshxo'rda iste'mol qilish maqsadga muvofiqdir. Mol go'shtining qizil qismidan tayyor-lanuvchi summoqiya ovqati ham to'q tutish va ayni vaqtda kasallikni tuzatishga yordam beradi.

Qandli diabetga yo'liqqan ro'zadorlarga (sovuqligi oshmagan, nervlari shamollamagan va nevrozi bo'lmasa) sovuq suv, ko'k choy ichish tavsiya qilinadi. Iftorlikda magaram nevrozi bo'lib, suv bilan og'iz ochishga mone'lik bo'lsa, uning o'rnini apelsin sharbat, uzum g'o'robi bosa oladi. Ich qotishi bo'lmasa, bodring va pomidor tanovul qilish ham mumkin, ammo uzum, qovun va tarvuz iste'mol qilish tavsiya qilinmaydi.

Qand diabeti bor ro'zadolarga nordon anor va sharbati, arpa kashkobi (sovuqligi oshmagan, nerv shamollashi va nevrozi bo'lmasa) va ich qotishi bo'lsa, arpa non iste'mol qilish kun da-vomida o'zini yaxshi his qilishda va kasallikni davolashda yaxshi samara beradi.

Savolga O'zbekiston Xalq tabobati akademiyasi a'zosi, tabib O'rol O'ZBEK javob berdi.

Tabiat zanjiri

Bugungi kunda nimaiki ixtiro qilinmasin, eng avvalo, uning tabiatga, ekologiyaga ta'siri o'rganilib, sifatiga baho berilmoqda. Bu bejiz emas, albatta. Quyida biz odatda "qanotli do'st"lar deya ta'rifiyladiganimiz — qushlarning tabiatda tutgan o'rni, ularning insonlar hayotidagi ahamiyati qay darajada ekanligi haqida to'xtalmoqchimiz.

Kaliforniyaning eng xush-manzara joylaridan birida "Klir-Leyk" ko'li bo'lib, uzunligi 30 kilometrga yetadi. Qachonlardir bu ko'l baliq ovlaydigan, suv chanasini uchadigan va odamlar hordiq chiqaradigan so'lim oromgoh bo'lgan. Faqat o'sha paytlarda ana shu sohillarda dam oluvchilarni mayda pashshalar bezovta qilgan. Eng qizig'i, ular odamlarni chaqmagan, faqat sham yoki chiroq yorug'ligi atrofida parvona bo'lib, asabga tekkan.

1949-yili ko'l yangi ixtiro qilingan kimyoviy ishlanma bilan "himoya"lana boshlagan. Shundan so'ng 2-3-yil mobaynida pashshalar deyarli yo'qolgan. Ko'l atrofida "asab-buzarlar"ning juda kamdan kam individlari saqlanib qolgan. Biroq 1951-yildan so'ng pashshalar soni yana ko'paya boshlagan va 1954-yili ko'l atrofida qaytadan kimyoviy tozalash ishlari olib borilgan. Natijada pashshalar yana kamaygan.

Ammo biroz vaqt o'tgan-dan so'ng suvda suzib yuruvchi hamda ko'l atrofida yashovchi qushlar pashshalarga qarshi qo'llanilgan kimyoviy tozalashdan nobud bo'la boshlagan. Soha mutaxassislarining esa buning sababini bilolmay boshlari qotgan. Chunki ular pestitsidlarni qush to'dalari

kelmaydigan ovloq joylarda qo'llayotgan edi. Unda nega bu jonivorlar ko'p miqdorda qirila boshladi?

Keyinchalik ma'lum bo'lishicha, pashshalar kimyoviy ishlanmaga moslashib, zaharni o'ziga singdirib, erkin yashay olishlari mumkin ekan. Pashshalar bilan oziqlanuvchi qushlar, baqalar va baliqlar esa ularni yeb, o'zlari nobud bo'la boshlagan.

Oxir-oqibat, birgina qushlarning keskin kamayib ketishi o'sha ko'lining o'tgan asrdagi manzarasining butkul yo'qolib ketishiga sabab bo'lgan.

Xullas, o'tgan asrning elliginchi yillarida Xitoyda zararkunandalarni yo'qotish bo'yicha qaror qabul qilingan. "Qanotli do'stlar" harakatlari jiddiy kuzatilib, ularning havoda erkin holatda 15 daqiqadan ortiq uchib yurolmasligi aniqlangan. Tadqiqotlarga ko'ra, ko'p sonli aholi ularni ko'r qitish va berkinmasligi uchun nog'oralarni cholib, shov-qin-suron ko'tarib turishgan. Natijada toliqqan chumchuqlar yomg'irdek to'kila boshlagan...

1958-yilning yoz oylarida uch kun davomida olib borilgan qushlarga qarshi "kurash" oqibatida Pekin va Shanxayda 900 mingdan ortiq chumchuq qirib tashlangan. O'sha yilning noyabr oyidagi taxminiy

ma'lumotlarga ko'ra 1,96 milliard(!) chumchuq yo'q qilingan. Darhaqiqat, bir yildan so'ng hosil juda ham mo'l bo'lishiga erishilgan. Lekin vaziyat kutilmaganda qaltis tus olib, turli zararkunanda hashoratlar va chigirtkalar soni keskin ko'payib ketgan. Bir-ikki yillik chigirtka bosqini natijasida hosillar misli ko'rilmagan darajada kamaygan. Oqibatda mamlakatda dahshatli oziq-ovqat muammosi yuzaga kelgan va bir necha million-ga yaqin odam ocharchilikdan halok bo'lgan.

Keyinchalik, chumchuqlarning tabiatdagi o'ta muhim o'rini tiklash uchun xitoyliklari ularni o'zga mamlakatlardan, qolaversa, katta xarajatlarni evaziga keltirishga majbur bo'lishgan.

Xulosa shuki, odatda tabiat bag'rida ahamiyatsiz-day ko'ringan mitti organizmlarning ham tabiiy butunlikda tutgan o'rini boshqa hech narsa bilan "to'ldirib" bo'lmaydi. Chunki tabiat zanjirida har bir mavjudot o'zi bir halqa bo'lib, uning uzilishi yoki yo'qotilishi ulkan ekologik va ijtimoiy muammolarni yuzaga keltirishi mumkinligini unutmasligimiz lozim.

Zulayho XAYRULLAYEVA,
Kattaqo'rg'on tumanidagi
8-umumta'lim maktabi
o'qituvchisi

Toshkent kimyo texnologiya instituti akademik litseyi aniq va tabiiy yo'nalishdagi fanlar va mutaxassisliklarga qiziquvchi, kelajakda kimyo, neft va gazni qayta ishlash, shuningdek, tibbiyot hamda iqtisodiyot sohasining yuqori malakali mutaxassisi bo'lib yetishishni astoydil orzu qilgan umumta'lim maktablarining 9-sinf bitiruvchi o'quvchilarini yangi 2020/2021-o'quv yili uchun ikki yillik ta'lim asosida quyidagi ta'lim yo'nalishlariga o'qishga qabul qiladi:

1. Tabiiy fanlar (kimyo-biologiya, kimyo-matematika).

2. Aniq fanlar (fizika-matematika, matematika-ingliz tili).

Akademik litseyga hujjatlar 20-30-iyun kunlari qabul qilinadi.

Kirish imtihonlari akademik litsey ichki imkoniyatlaridan kelib chiqib belgilanadi.

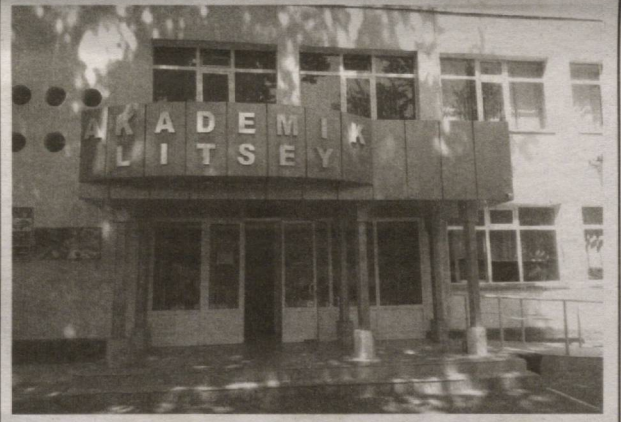
Shuningdek, akademik litsey bitiruvchilariga "B" toifadagi haydovchilik guvohnomasi beriladi.

Bizning manzil: Toshkent shahri, Yunusobod tumani, 3-mavze, 7-uy.

Murojaat uchun telefonlar:

(71) 224-87-17, (93) 535-50-37.

Telegram: (90) 908-84-86.

E'lon

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 18-apreldagi 303-f-sonli Farmoyishiga muvofiq Toshkent shahri, Talabalar shaharchasi, 75-uyda joylashgan Toshkent xizmat ko'rsatish va servis kasb-hunar kolleji faoliyati

TUGATILADI.

Da'vo va arizalar kollej faoliyati to'liq tugatilgunga qadar Olmazor tumani, Talabalar shaharchasi, 75-uyda qabul qilinadi.

Murojaat uchun tel.:

(71) 246-04-00, (99) 831-11-66.

Nizomiy nomidagi TDPU jamoasi universitetning O'zbek tili va adabiyoti kafedrasida dotsenti Islom Yoqubovga onasi

Sanamjon aya Yoqubovaning

vafoati munosabati bilan ta'ziya izhor qiladi.

Nashrimizga obuna bo'lishni istaganlar uchun "O'zbekiston pochta" AJ va "Matbuot tarqatuvchi" AKning hududiy filiallari telefon raqamlari havola etilmoqda.

"O'zbekiston pochta" AJning korxonalari telefon raqamlari

"Matbuot tarqatuvchi" AKning korxonalari telefon raqamlari

№	Hududiy filiallar	Telefon	№	Hududiy filiallar	Telefon
1	Toshkent shahri filiali	(71) 233-73-56	8	Xorazm filiali	(62) 228-51-71
2	Andijon filiali	(74) 223-26-24	9	Surxondaryo filiali	(95) 501-01-95
3	Qoraqalpog'iston filiali	(61) 222-14-43	10	Toshkent filiali	(71) 268-22-56
4	Qashqadaryo filiali	(75) 221-04-62	11	Samarqand filiali	(66) 229-49-27 229-51-16
5	Jizzax filiali	(90) 538-02-69	12	Farg'ona filiali	(73) 244-47-79
6	Namangan filiali	(69) 233-03-67	13	Sirdaryo filiali	(95) 510-01-94
7	Buxoro filiali	(65) 223-48-93	14	Navoiy filiali	(91) 335-66-62

№	Hududiy filiallar	Telefon	№	Hududiy filiallar	Telefon
1	Toshkent shahri	(71) 233-67-98	8	Xorazm viloyati	(62) 227-48-55
2	Andijon viloyati	(74) 223-82-13	9	Surxondaryo viloyati	(76) 221-91-18
3	Qoraqalpog'iston Respublikasi	(61) 222-88-63	10	Toshkent viloyati	(71) 199-76-66
4	Qashqadaryo viloyati	(75) 225-40-27	11	Samarqand viloyati	(66) 234-22-53
5	Jizzax viloyati	(72) 222-40-01	12	Farg'ona viloyati	(73) 244-50-77
6	Namangan viloyati	(69) 239-10-88	13	Sirdaryo viloyati	(67) 225-11-22 225-11-44
7	Buxoro viloyati	(65) 221-56-90	14	Navoiy viloyati	(36) 223-26-86

Yakka tartibdagi obunachilar uchun nashr indeksi: **149**
Korxona va tashkilotlar uchun nashr indeksi: **150**

Manzil: 100000, Toshkent sh., Matbuotchilar ko'chasi, 32-uy.
Tel.: (71) 233-50-55, faks: 233-99-15

Bizni internetda ham kuzating!

www.marifat.uz

e-mail: info@marifat.uz

/marifat.uz

@marifatziyo

Barcha abituriyentlar, ota-onalar va o'qituvchilar diqqatiga!

"Marifat" gazetasi sahifalarida:

abituriyentlar uchun

DTM testlari darajasidagi
sinov testlari

o'quvchilar uchun

☒ PISA

☒ PIRLS

☒ TIMSS

testlaridan namunalar e'lon qilina boshlandi.

Vaqtdan yutqazmang. Nashrimizga tezroq obuna bo'ling! Gazetaning o'z vaqtida yetib borishini istasangiz, "O'zbekiston pochta" AJ va "Matbuot tarqatuvchi" AKning hududiy filiallariga murojaat qiling!

"Marifat" gazetasiga 2020-yil uchun obuna davomi etadi.

Bundan tashqari, o'tgan yilgi kirish imtihonidagi murakkab testlar yechimiga doir

☒ SHARHLAR:

☒ IZOHLAR:

☒ O'QUV LUG'ATLARI

muntazam berib boriladi. Shu bilan birga, o'qituvchi-murabbiylar uchun

☒ ATTESTATSIYA TESTLARIDAN namunalar ham e'lon qilinadi.

Yakka tartibdagi obunachilar uchun nashr indeksi 149
Korxona va tashkilotlar uchun nashr indeksi 150

Manzil: 100000, Toshkent sh., Matbuotchilar ko'chasi, 32-uy.
Tel.: (71) 233-50-55, faks: (71) 233-99-15

Bizni internetda ham kuzating!

www.marifat.uz

/marifat.uz

@marifatziyo

Marifat

TA'SIS ETUVCHILAR:

O'zbekiston Xalq ta'limi vazirligi,
O'zbekiston Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi,
O'zbekiston Ta'lim, fan va madaniyat xodimlari kasaba uyushmasi Respublika kengashi.

Bosh muharrir: Husan NISHONOV

Gazeta O'zbekiston Matbuot va axborot agentligida
2006-yil 22-dekabrda 0067-raqam bilan ro'yxatga olingan.
Indeksi: 149, 150. V-4150. Tiraji 8983.
Hajmi 4 bosma taboq. Ofset usulida bosilgan,
qog'oz bichimi A-3. Bahosi sotuvda erkin narxda.

TELEFONLAR:

qabulxona — (71) 233-50-55;
kotiyyat — (71) 233-99-15;
reklama va marketing bo'limi —
(71) 233-42-92 (faks), (71) 233-56-00.

"Marifat" dan materiallarni ko'chirib bosish tahririyat ruxsati bilan amalga oshirilishi shart.

Tahririyatga kelgan qo'lyozmalar taqiriz qilinmaydi va muallifga qaytarilmaydi.

MANZILIMIZ:

100083, Toshkent shahri,
Matbuotchilar ko'chasi, 32-uy.
Web-site: www.marifat.uz

Dizaynerlar: Malohat Toshova, Faxriddin Rahimov.
Navbatchi muharrir: Mahmud Rajabov
Navbatchi: Faxriddin Rahimov.

Gazeta haftaning chorshanba kuni chiqadi.

"O'zbekiston" nashriyot-matbaa ijodiy uyida chop etildi.
Korxona manzili: Toshkent shahri, Alisher Navoiy ko'chasi, 30-uy.
O'zA yakuni — 21.30 Topshirildi — 22.40 1 2 3 4 5 6